

พิธีราชาภิเษกในคดีไทย

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกจัดเป็นพิธีสำคัญพิธีหนึ่งของทุกประเทศที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข ด้วยเหตุว่าพิธีนี้เป็นพิธีเฉลิมพระเกียรติยศอย่างเป็นทางการว่า องค์พระประมุขพระองค์ใหม่ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาธิบดีหรือพระเจ้าแผ่นดินของประเทศนั้นแล้วโดยสมบูรณ์ ตามธรรมเนียมของไทยแต่เดิมนั้น แม้พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่จะได้สืบราชสันตติวงศ์ต่อจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนก็จริงอยู่ แต่การออกพระปรมาภิไธยจะยังไม่เรียกขานว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" โดยทันที หากแต่จะออกพระปรมาภิไธยแต่เพียงว่า "สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" ไปพลางก่อน คำสั่งของพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ก็ยังไม่เรียก "พระบรมราชโองการ" ตามชนบทประเพณี จะเรียกก็แต่เพียง "พระราชโองการ" เท่านั้น อีกประการหนึ่ง การพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร คือการที่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่เสด็จขึ้นประทับพระราชมณเฑียรในพระราชวังนั้นย่อมทำในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ก่อนพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจะเสด็จประทับอยู่ ณ ที่ประทับซึ่งจัดถวายชั่วคราว ด้วยเหตุนี้กล่าวนี้ เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว จึงทรงหาพระฤกษ์กระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก่อนพิธีอื่นใด<sup>1</sup> และเมื่อทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเรียบร้อยแล้ว พระราชอิสริยยศจึงจะบริบูรณ์ตามโบราณราชพิธีราชประเพณี

<sup>1</sup> สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2526), 1 : 11-12.

## ประเภทของพิธีราชาภิเษกในคติไทย

ประเภทของพิธีราชาภิเษกในคติไทยได้ค้นเค้ามาจาก ตำราบัญชีราชาภิเษก ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงพิธีอภิเษกเป็นพระราชาวามีอยู่ 5 ประเภทตามความดังต่อไปนี้

ปฐม เอกราชาโน มหาสกุโตะ ราชาภิเษก จุกกวัตติ ภาวิสุสนฺติ อันว่าลักษณะราชาภิเษกมีแก่พระมหากษัตริย์ อันจะไ้ราชอาณาจักรสมบัติเป็นเอกราชานูวัติมหิศคือบรมจักรฐาน มีลักษณะหาประการ คือ มงคลอินทราชาภิเษก 1 มงคลโลกาภิเษก 1 มงคลปราบคาภิเษก 1 มงคลราชาภิเษก 1 มงคลอุภิเษก 1 มีลักษณะหาประการ สำหรับสมเด็จพระมหากษัตริย์อันจะครองราชสมบัติ มีวาระพระบาลีว่า

สฤกรราชาภิเษก มหาสกุตฺ มงคลํ อันว่าลักษณะอินทราชาภิเษก คือสมเด็จจอมรินทราชาธิราชเอาเครื่องเบญจกษัตริย์ทั้งหมดมาถวาย เมื่อจะไ้ราชอาณาจักรสมบัตินั้นก็ดี และเสด็จบมขยพระพิชัยราชรถมาจรคณาพระบาททวยฤทธิอำนาจวาสนาบุญนั้นก็ดี และเหาะเหินมาโดยนภคโลกอากาศ มีฉัตรทิพยโอภาสมาทางกันนั้นก็ดี ลักษณะสามประการนี้ชื่อ อินทราชาภิเษกแล

โลกาภิเษก ราชานํ มงคลํ อันว่าลักษณะโลกาภิเษก คือ เป็นชาติตระกูลพรหมมมหาศาล มีโกลโคยโศศุริยสมบัติอันบริบูรณ์ก็ดี เป็นชาติตระกูลมหาเศรษฐี มียศบริวารและทรัพย์สมบัติอันรุ่งเรืองสมควรที่จะเป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์อันจะเป็นเจ้าพิภพปกครองอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย และรู้จักในลักษณะราชธรรมและตราฐธรรม และทศกศุผลอันจะเป็นประโยชน์โทษทัณฑ์ และรู้ลักษณะที่จะแบ่งปันศักรอนึ่งทุกข์ของราษฎรอวารณในแผ่นดิน ลักษณะทั้งนี้ชื่อว่าโลกาภิเษกแล

ปราบคาภิเษก พิชยาภูทศคทาว มงคลํ อันว่าลักษณะปราบคาภิเษกคือว่าเป็นตระกูลกษัตริย์ชคตยราช มีฤทธิอำนาจรบพุ่งหักหาญไ้ราชอาณาจักรฐานบ้านเมืองและราชสมบัติทวยฤทธิอาณาจักร และมีชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรู หินชาติหึ่งปวงบมิไ้คู่แข่งลงมาประทุษร้ายแก่สมเด็จพระมหากษัตริย์องค์นั้นไ้ ลักษณะทั้งนี้ชื่อว่าปราบคาภิเษกแล

ราชาภิเษก มาคาบิตุนํ ญาตึนํ มงคลํ อันว่าลักษณะราชาภิเษกคือเมื่อสมเด็จพระปิตาภพระมารดาทรงพระชราแล้วและเห็นพระราชโอรสและพระราชบุตรกษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้เป็นสวสฺสุติ เชื่อชาติเนื้อพระวงศ์แก่กันและพระญาติวงศ์หึ่งสัตระกูลนั้นเห็นสมควรแก่พระลักษณะซึ่งจะเป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์เสวยราชสมบัติสืบพระวงศ์ หรงพิภพตามสันคานพระราชวงศ์ ลักษณะทั้งนี้ชื่อว่าราชาภิเษกแล

อุภิสถ์ ราชามาตยาปิตุณ มงคัล อธิว่าลักษณะอุภิสถ์ คือ สมเด็จพระ  
บิดามารดาเอาตระกูลชาติเสมอกัน มากระทำมงคลวิวาหะอุภิสถ์ให้  
ปกครองกันตามพระวงศ์สันดานของเราก็คือ และเหล่ากษัตริย์อันจรมาแต่  
ทางประเทศ และเรามาเห็นเป็นสุขุมชัศตยชาติ และมาราชาภิษกด้วย  
พระญาติวงศ์ของเราก็คือ เป็นสวัสดิชชาติ ลักษณะดังนี้ชื่อว่าอุภิสถ์แล<sup>1</sup>

โดยสรุปแล้ว คำราชบัญญัติราชภิษกกล่าวถึงพิธีอุภิสถ์เป็นพระราช  
ว่ามีอยู่ 5 ประเภท คือ อินทราชภิษก โภคราชภิษก ปราบคาคภิษก ราชภิษก  
และอุภิสถ์ พิธีอุภิสถ์แต่ละประเภทนั้นเป็นไปตามลักษณะของบุคคลผู้จะได้เป็น  
พระราช 5 ประเภทด้วยกันคือ

1. ผู้มีบุญญาธิการ จะเป็นพระราชด้วยพิธีอินทราชภิษก
2. ผู้อยู่ในตระกูลพรหมณ์ที่มั่งคั่งและตระกูลเศรษฐี จะเป็นพระราช  
ด้วยพิธีโภคาราชภิษก
3. ผู้อยู่ในตระกูลนักรบและเป็นผู้มีชัยเหนือข้าศึกศัตรูจะเป็นพระราช  
ด้วยพิธีปราบคาคภิษก
4. ผู้อยู่ในตระกูลกษัตริย์และเป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา  
พระราชมารดาและพระราชวงศ์ผู้ทรงรราภาพแล้ว จะเป็นพระราชด้วยพิธี  
ราชภิษก
5. ผู้อยู่ในตระกูลกษัตริย์ในราชวงศ์อื่นหรือมาจากต่างประเทศ  
และได้มาทำวิวาหมงคล จะเป็นพระราชด้วยพิธีอุภิสถ์

ในประวัติศาสตร์ไทย เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมา  
จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ไทยทรงกระทำพิธีอุภิสถ์ด้วยพิธี  
ปราบคาคภิษกและพิธีราชภิษกเท่านั้น ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

---

<sup>1</sup>เรื่องราชภิษกและจกหมายเหตุบรมราชภิษกรัชกาลที่ 5 (พระนคร :  
โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2509), หน้า 1-2 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทาน  
เพลิงศพ นาวาอากาศตรีสมภพ สุกสุนทร ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร  
วันที่ 27 สิงหาคม พุทธศักราช 2509).

## พิธีราชาภิเษกสมัยสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยได้รับการก่อตั้งขึ้นเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 18 รัชสมัย  
ราชวงศ์พระร่วงที่ปกครองกรุงสุโขทัยมีทั้งหมด 9 พระองค์ คือ

1. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (เสวยราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1762-พ.ศ. 1781 สวรรคตมิได้ปรากฏ)
2. พ่อขุนบานเมือง
3. พ่อขุนรามราช (รามคำแหง) (เสวยราชย์ประมาณ พ.ศ. 1822-พ.ศ. 1842)
4. พระยาเลอไทย
5. พระยาร่วงน้ำนม
6. พระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไทย (เสวยราชย์ พ.ศ. 1890 สวรรคตระหว่าง พ.ศ. 1911-1917)
7. พระมหาธรรมราชาที่ 2 (เสวยราชย์ถึงประมาณ พ.ศ. 1942)
8. พระมหาธรรมราชาที่ 3 สยสีอไทย (เสวยราชย์ถึง พ.ศ. 1962)
9. พระมหาธรรมราชาที่ 4 บรมपाल (เสวยราชย์ถึงประมาณ พ.ศ. 1981)<sup>1</sup>

ในจำนวนพระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง 9 พระองค์นี้มีเพียง 2 พระองค์เท่านั้น คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์กับพระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไทย ที่มีปรากฏหลักฐานในศิลาจารึก (อันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในสมัยสุโขทัย) ว่าทรงได้รับการอภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

ศิลาจารึกวัดศรีชุมอันเป็นศิลาจารึกที่สำคัญมากหลักหนึ่ง เพราะจารึกข้อความที่เป็นพงศาวดารเมืองสุโขทัย ในคานที่ 1 ตอนที่ 3 บรรทัดที่ 21-41 ของศิลาจารึกหลักนี้เป็นเรื่องราววงศ์สุโขทัย ในบรรทัดที่ 28-32 มีข้อความ

<sup>1</sup> ประเสริฐ ณ นคร, "ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย," แถลงงานประวัติศาสตร์ (พฤษภาคม 2512) : 53.

สรุปโดยย่อว่า พ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนบางกลางหาวร่วมกันโจมตีขอมสมาคโศลย  
 ลำพองแตกพ่ายไป พ่อขุนผาเมืองได้อภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นเป็นกษัตริย์ครอง  
 กรุงสุโขทัย และได้ถวายพระนามว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ดังข้อความในศิลาจารึก  
 พร้อมด้วยคำอ่านดังนี้

<u>คำจารึก</u>	<u>คำอ่าน</u>
28. ขุนบางกลางหาวแลขอมสมาค โศลยลำพองรบกัน ๐ พ่อขุนบาง กลางหาวให้ไปบอกแก่พ่อ ขุนผาเมืองพ่อ	ขุนบางกลางหาวและขอมสมาค โศลยลำพองรบกัน ๐ พ่อขุนบาง กลางหาว ให้ไปบอกแก่พ่อ ขุนผาเมืองพ่อ-
29. นผาเมือง....(ขอม) สมาค โศลยลำพอง ห..พายพิง ๐ พ่อขุนผาเมืองจึงยังเมืองสุโข	นผาเมือง....ขอมสมาคโศลย ลำพอง...พายพิง ๐ พ่อขุนผาเมือง จึงยังเมืองสุโข-
30. ไทเขาโค ๐ เวณเมืองแก พ่อขุนบางกลางหาว ๐ พ่อ กลางหาวมีสุเขาเพื่อเกรงแก่ พระ สหายพ่อขุนผา	ทัยเข้าโค ๐ เวณเมืองแกพ่อขุน บางกลางหาว ๐ พ่อขุนกลางหาว มีสุเขา เพื่อเกรงแก่พระสหาย พ่อขุนผา-
31. เมืองจึงเอาพลออกพ่อขุนกลาง หาวจึงเขาเมือง ๐ พ่อ ขุนผาเมืองจึงอภิเษกพ่อขุนบาง กลางหาวให้ เมือ	เมืองจึงเอาพลออก พ่อขุนกลางหาว จึงเขาเมือง ๐ พ่อขุนผาเมือง จึง อภิเษกพ่อขุนบางกลางหาว ให้เมือ-
32. งสุโขไทในหงษ์ทันแก่พระสหาย รยกชีศรี อินทรบดินทราทิตย์ ๐ นามเคิมกมรแดง อัญญาเมือง ๐ เมือ	งสุโขทัย ให้ตั้งชื่อคนแก่พระสหาย เรียกชื่อ ศรีอินทรบดินทราทิตย์ ๐ นามเคิมกมรแดง อัญญาเมือง ๐ เมือ <sup>1</sup>

หลังจากรัชกาลพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แล้ว พระมหาธรรมราชาที่ 1 สีไทย  
 ก็ทรงได้รับการบันทึกไว้ในศิลาจารึก 3 หลัก คือ ศิลาจารึกนครชุมค้ำวันที่ 1

<sup>1</sup>สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทาง  
 ประวัติศาสตร์, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนัก  
 เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2521), หน้า 38.



บรรพตที่ 1-7 ศิลจารีกรวิคปามะม่วง ภาษาเขมร คำนที่ 1 บรรพตที่ 1-13 และ  
 ศิลจารีกรวิคปามะม่วง ภาษาไทย คำนที่ 1 บรรพตที่ 1-15 ว่าทรงได้รับการ  
 อภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งข้อความในศิลจารีกรพร้อมด้วยคำอ่าน ดังนี้

ศิลจารีกรนครชุม

<u>คำจารึก</u>	<u>คำอ่าน</u>
1. ศกฺรราช ๗ 1279 ๗ ปีร(ก)า เดือนแปด ออกหาคำนวนสุกร หนไทกตกเราบุญ	ศกฺรราช 1279 ปีระกา เดือน 8 ออก 5 คำ วันศุกร์ หนไทย ถักเอา บุญ-
2. รพผลคุณิณุกกสศกรเมื่อยามอนน สถาปนนานนเป็นหกคำแลพรญา	รพผลคุณิ นกษัตริ เมื่อยามอันสถาปนา นั้น เป็น 6 คำแล พระยา
3. ภาไทยราชผู้เป็นลูกพรญาเลือไทย เป็นหลานแก่พรญารามราชเมื่อใด	ลือไทยราช ผู้เป็นลูกพระยาเลือไทย เป็นหลานแก่พระยารามราช เมื่อใด
4. เสวยราชในเมืองศรีสขชนาโดย สุโขไทย ไกรราชาภิเสกอนนผุงทาว	เสวยราชย์ในเมืองศรีสขชนาโดย สุโขทัย ไกรราชาภิเสก อันผุงทาว
5. พรญาทงหลายอนนเป็นมิตรสหาย อนนมีในลิตินีแตงกรยากงวา	พระยาทั้งหลายอันเป็นมิตรสหาย อันมีในลิตินี แตงกระยากงวา-
6. ยของฝากหมาก(ป)ลามาไหว (อ) นนยคคยอฎิเสกเปนทาวเปนพรญา	ย ของฝากหมากปลามามาไหว อันยคคย อฎิเสกเปนทาวเป็นพระยา
7. จึงขึ้นชื่อศรีสุรยพงศมหาชมมราชา ชिरาช หากเอาพระศรีรัตน มหาธาตุอน	จึงขึ้นชื่อศรีสุรยพงศมหาชมมราชา ชिरาช หากเอาพระศรีรัตน มหาธาตุ <sup>1</sup>

ศิลจารีกรวิคปามะม่วง ภาษาเขมร

<u>คำจารึก</u>	<u>คำแปล</u>
1. 1269 ศกฺกรุ พระบาทกมฺร เคงอฎุไทย	1269 ศก(ปี)กุน พระบาทกมร- เคงอฎุภาไทย
2. ราช ก ชา พระเจ้า ก พระบาท กมฺร เคงอฎุ ศรีราม	ราช ผู้เป็นพระรารนคตาของ พระบาทกมร เคงอฎุ ศรีราม

<sup>1</sup>สำนักนายกรัชมณตรี, คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทาง  
 ประวัติศาสตร์, ประชุมศิลจารีกร ภาคที่ 1, หน้า 61.

- |   |  |
|---|--|
| 3. ราช นำเสนาพลพยุห โยง อวิ<br>ศรีสุนาไลย โม                              | ราช เสด็จนำพลพยุหเสนาทั้งหลายออกมา<br>จากเมืองศรีสุนาไลยมา |
| 4. ก ปุรค ๒๒๒๒๒๒ (หญิง) พล<br>จร ก เกวรา นา พระวิไลย เนา                  | รีบตบแต่งพลโยธา เคนอยู่<br>นอกพระวิไลย ณ                   |
| 5. ปจฺจมี เกก เชนฐ ศุภรพาร นุ<br>กาล สุกจ บนทวด ก เส                      | วันศุกร์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 7<br>เมื่อเสด็จมีพระบิณฑูรไท     |
| 6. นา พลโยง..จวด โจ้จบ กบ<br>ทวาร กิง ปุรหาร ส                            | ไพร่พลทั้งหลาย...เข้าระคมพันประค<br>ประหารสัตว์            |
| 7. ทูร โยง...โหลง ๐ โคง โนะ<br>เทพ สุกจ ลี                                | ทั้งหลาย...บัดนั้น<br>จึงเสด็จพระราราคำเนน                 |
| 8. ลา จวด เสวย พระราช...ทย<br>ไอศวรรยยาธิปทศ ก สุก                        | เข้าเสวยราชย์...<br>ไอศวรรยยาธิปทศ ในเมือง                 |
| 9. สุโขทย เนะ โสณง พระชนก<br>พระสี วิง รวค...กษ                           | สุโขทัยนี้แทนพระบิดา<br>พระอัยกา...กษัตริย์                |
| 10. ทูร โยง มาน ก จตุราทิศ<br>สูงง มาน....                                | ทั้งหลาย ซึ่งมีใน<br>ทิศทั้ง 4                             |
| 11. นำ..มกฏ..ชนชยศรัย<br>เสวทจตุร...                                      | นำ..มกฏ..พระขรรค์ชัยศรี<br>และเศวตฉัตร                     |
| 12. อภิเชก โอบ นาม พระบาท<br>กมรเคงอญ ศรีศุรย                             | อภิเชกแล้วถวายพระนามว่า<br>พระบาทกมรเคงอญ ศรีสุริย-        |
| 13. พงศรามมหาบรมราชาธิราช เสวย พงศรามมหาบรมราชาธิราช เสวย... <sup>1</sup> |  |

ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย

คำจารึก

คำอ่าน

- |                                 |                                |
|---------------------------------|--------------------------------|
| 1. (เม) ออก่อนที่นี้เป็นราช...  | เมื่อก่อนที่นี้เป็นราช...      |
| 2. ..พระญารามราชยุเป็นป...      | ..พระญารามราชยุเป็นป น..       |
| 3. (ปลุก)ไมม่วงฝูงนี้เป็นดอง... | ปลุกไมม่วงฝูงนี้เป็นดอง คุ..   |
| 4. ..แกกเมือลุนนี้พระญาภา(ไทย)  | ..แกกม เมือลุน นี้พระยาสื่อไทย |

<sup>1</sup>สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, หน้า 77.

- |                                 |                                      |
|---------------------------------|--------------------------------------|
| 5. ..รัฐพระปิฎกไทรยโคชิน(สวย)   | ..รัฐพระปิฎกไทร โคชินสวย             |
| 6. ราชในเมืองศรีสรรณาไลย(สุโข)  | ราชย์ในเมืองศรีสรรณาไลย สุโข         |
| 7. (ไ)ทยแทนปูแทนพดุงเป(นทา)     | ทัย แทนปูแทนพดุง เป็นทา-             |
| 8. วเป็นพระยาเมืองทวนนอก(กทว)   | วเป็นพระยาเมืองทวนออกทะวั-           |
| 9. นนทกหววนอนตึนนอนตา(งคน)      | นุตก ห้วนอน ตึนนอน ทางคน             |
| 10. ทางมีใจใครใจรกกเอามกฏ(ชัน)  | ทางมีใจใครใจรัก เอามกฏ (ชัน          |
| 11. รัชศรีเสวตรจทรมายคคยัญ(อภิ) | รัชศรีเสวตรจทรมายคคยัญ อภิ-          |
| 12. เสกให้เป็นทาวเป็นพระยาทง(ง) | เสกให้เป็นทาวเป็นพระยา ทัง           |
| 13. หลายจึงสมมตขึ้นชี่ศรีสุรยท  | หลายจึงสมมตขึ้นชี่ศรีสุรยท-          |
| 14. งศรามมหาธรรมราชาธิราชเสว(ย) | งศรามมหาธรรมราชาธิราช เสว            |
| 15. ราชชอบควยทสพิทราชธรรม       | ราชย์ชอบควยทสพิทราชธรรม <sup>1</sup> |

ในรัชกาลของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เราไม่ทราบรายละเอียดของพิธีราชาภิเษกแต่อย่างใด เพราะข้อความในศิลาจารึกระบุแต่เพียงว่า พ่อขุนผาเมืองไค้อภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองกรุงสุโขทัย ส่วนในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไทยนั้น ข้อความในศิลาจารึกนครชุมระบุว่า ท้าวพระยาอันเป็นพระสหายนำสิ่งของ เช่น หนาก ปลา มาถวาย ซึ่งก็คงจะหมายความว่านำมาเป็นอภินันทนาการ ส่วนศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงทั้งหลักที่จารึกเป็นภาษาเขมรและภาษาไทยระบุตรงกันว่า กษัตริย์ในแคว้นแคว้นทั้ง 4 ทิศ นำ มงกุฎ พระขรรค์ชัยศรี<sup>\*\*</sup> และ เสวตฉัตร<sup>\*\*\*</sup> มาถวายอภิเษกแก่พระองค์ ซึ่งก็คงจะแสดง

<sup>1</sup>สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, หน้า 92.

\* มงกุฎ หมายถึง เครื่องสวมพระเศียรโดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน มีขอกสูง (ราชบัณฑิตยสถาน 2525 : 613).

\*\* พระขรรค์ชัยศรี หมายถึง พระแสงอาญาสิทธิ์ (สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ 2521 : 86).

\*\*\* เสวตฉัตร หมายถึง ฉัตรขาวใช้เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน 2525 : 761).



ว่า ในสมัยนั้นสิ่งทั้ง 3 นี้เป็นเครื่องหมายของความเป็นพระราชา และเป็นสิ่งสำคัญในการทำพิธีราชาภิเษก

### พิธีราชาภิเษกสมัยอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 1893 - พ.ศ. 2310 รวมเป็นระยะเวลาที่ยาวนานถึง 417 ปี และมีพระมหากษัตริย์ปกครองถึง 35 พระองค์ (ในพระราชพงศาวดารระบุว่า มี 33 พระองค์โดยไม่นับขุนวรวงศาธิราช และสมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัย) ในราชวงศ์ต่าง ๆ 5 ราชวงศ์ดังนี้คือ

#### ราชวงศ์เชียงราย

1. สมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) ที่ 1 เสวยราชย์ พ.ศ. 1893-1912
2. สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ 1) เสวยราชย์ พ.ศ. 1912-1913

#### ราชวงศ์สุพรรณภูมิ

3. สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พะงั่ว) เสวยราชย์ พ.ศ. 1913-1931
4. เจ้าทองลัน เสวยราชย์ พ.ศ. 1931-1931 (7 วัน)

#### ราชวงศ์เชียงราย

- สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ 2) เสวยราชย์ พ.ศ. 1931-1938

5. สมเด็จพระรามราชาธิราช เสวยราชย์ พ.ศ. 1938-1952

#### ราชวงศ์สุพรรณภูมิ

6. สมเด็จพระนครินทราชาธิราช เสวยราชย์ พ.ศ. 1952-1967
7. สมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) ที่ 2 เสวยราชย์ พ.ศ. 1967-1991
8. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสวยราชย์ พ.ศ. 1991-2031

9. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 เสวยราชย์ พ.ศ. 2031-2034
10. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เสวยราชย์ พ.ศ. 2034-2072
11. สมเด็จพระบรมราชาธิราช (หน่อพุทธางกูร) ที่ 4 เสวยราชย์ พ.ศ. 2072-2076
12. พระวิสุทธิราชา เสวยราชย์ พ.ศ. 2076-2077
13. สมเด็จพระชัยราชาธิราช เสวยราชย์ พ.ศ. 2077-2089
14. พระยอกฟ้า เสวยราชย์ พ.ศ. 2089-2091
15. ชุนวรวงศาธิราช เสวยราชย์ พ.ศ. 2091-2091 (42 วัน)
16. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เสวยราชย์ พ.ศ. 2091-2111
17. สมเด็จพระมหินทรราชาธิราช เสวยราชย์ พ.ศ. 2111-2112

#### ราชวงศ์สุโขทัย

18. สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เสวยราชย์ พ.ศ. 2112-2133
19. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เสวยราชย์ พ.ศ. 2133-2148
20. สมเด็จพระเอกาทศรถ เสวยราชย์ พ.ศ. 2148-2163
21. เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ เสวยราชย์ พ.ศ. 2163-2163 (ไม่ถึงปี)
22. สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เสวยราชย์ พ.ศ. 2163-2171
23. สมเด็จพระเชษฐาธิราช เสวยราชย์ พ.ศ. 2171-2173
24. สมเด็จพระอาทิตย์กษัตริย์ เสวยราชย์ พ.ศ. 2173-2173 (36 วัน)

#### ราชวงศ์ปราสาททอง

25. สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เสวยราชย์ พ.ศ. 2173-2198
26. สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย เสวยราชย์ พ.ศ. 2198-2199
27. สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา เสวยราชย์ พ.ศ. 2199-2199

(3 เดือน)

28. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เสวยราชย์ พ.ศ. 2199-2231

ราชวงศ์บ้านพลูหลวง

29. สมเด็จพระเทพราชา เสวยราชย์ พ.ศ. 2231-2246  
 30. สมเด็จพระเจ้าเสือ เสวยราชย์ พ.ศ. 2246-2251  
 31. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ เสวยราชย์ พ.ศ. 2251-

2275

32. สมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัย เสวยราชย์ พ.ศ. 2275-2275 (ไม่ถึงปี)  
 33. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เสวยราชย์ พ.ศ. 2275-

2301

34. สมเด็จพระเจ้าอู่ทองพร เสวยราชย์ พ.ศ. 2301-2301

(2 เดือน)

35. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ เสวยราชย์ พ.ศ.

2301-2310<sup>1</sup>

ในจำนวนพระมหากษัตริย์ทั้ง 35 พระองค์นี้มีเพียง 15 พระองค์เท่านั้น  
 ที่ปรากฏหลักฐานในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า ทรงกระทำพิธีราชาภิเษกขึ้นเป็น  
 พระเจ้าแผ่นดิน ดังรายพระนามต่อไปนี้คือ

1. ขุนวรวงศาธิราช เมื่อสมเด็จพระชัยราชาธิราช เสด็จสวรรคต  
 พระยอกฟ้าราชโอรสองค์โตได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา ซึ่งขณะนั้นพระองค์  
 ทรงมีพระชนมายุเพียง 11 พรรษา จึงมีนางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุตาจันทร์ผู้เป็น  
 สมเด็จพระชนนีเป็นผู้ช่วยราชการแผ่นดิน แต่นางเป็นรักกับขุนวรวงศาธิราช นางจึง  
 ได้กระทำการประหารพิธีราชาภิเษกยกขุนวรวงศาธิราชขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินครอง  
 กรุงศรีอยุธยา ดังข้อความในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)  
 ที่ว่า

<sup>1</sup>ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 (ประชุมพงศาวดารภาค 4 ตอนปลายและ  
 ภาค 5) (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2506), หน้า 133-138.

นางพระยาจึงมีพระเสาวนีย์ศรีสังปลัศวิงให้เอาราชยานและเครื่องสูง  
แต่รังสีกับชัตติยวงศ์ออกไปรับขุนวรวงศาธิราช เขามาในราชนิวาสณเฑียร  
สถาน แล้วตั้งพระราชพิธีราชาภิเษกยกขุนวรวงศาธิราชขึ้นเป็นเจ้าพิภพ  
กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา<sup>1</sup>

2. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงเป็น  
เชื้อพระวงศ์สมเด็จพระชัยราชาธิราช พระนามเดิมว่าพระเทียรราชา เมื่อสมเด็จพระ  
พระชัยราชาธิราชเสด็จสวรรคต พระองค์ได้เสด็จออกอุปสมบทที่วัดราชประดิษฐฐาน  
และเมื่อขุนวรวงศาธิราชกับนางอยู่หัวศรีสุดาจันทร์และบุตรซึ่งเกิดด้วยกันถูกจับฆ่า  
แล้ว พระองค์ทรงได้รับการอัญเชิญขึ้นเสวยราชย์ทรงทำพระราชพิธีปราบคาภิเษก  
ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองกรุงศรีอยุธยา ตั้งชื่อความในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา  
ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่ว่า

ครั้นได้มหามหุติวารศฤกษพิธียิตติ จึงประชุมสมเด็จพระสังฆราช พระราชา-  
คณะคามวาสีอุปัชฌายี มุขมนตรีกวีมาตยา โหราราชครูหมุพราหมณ์ ปุโรหิตา-  
จารย์ กโอมอานอัสวร เวทวิศณมนต พรอมทั้งพุทธจักรอาณาจักร มอเบเครื่อง  
เบญจราชกกุธภัณฑ์ ถวายภิเษกโกทกมูรชารา ปราบคาภิเษกถวัลยราช  
ประเพณีสืบศรีสุริวงศ์กษัตริย์ ดำรงแผนพิภพมณฑลเสมาอาณาจักรกรุงเทพ  
ทวารวดีศรีอยุธยามหาคิลกษนพรตนคราชนานิรมมย อุดมพระราชนิวาส  
มหาสถาน สืบไปทรงพระนาม สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า<sup>2</sup>

3. สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เดิมเป็นขุนทิเรนทรเทพ เป็น  
ผู้คิดกำจัดขุนวรวงศาธิราช และทูลเชิญพระเทียรราชาขึ้นเสวยราชย์ ดังนั้นเมื่อ  
พระเทียรราชาขึ้นเสวยราชย์เป็นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแล้ว พระองค์จึงทรง  
แต่งตั้งให้ขุนทิเรนทรเทพซึ่งบิดาอยู่ในราชวงศ์พระร่วงและมารดาอยู่ในราชวงศ์  
สุพรรณภูมิขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชให้ไปครองเมืองพิษณุโลก ใน  
ช่วงรัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระมหินทราชาธิราชนี้ กรุง

<sup>1</sup> ประชุมพงศาวดาร เล่ม 38 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุ-  
มาศ (เจิม) (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2512), หน้า 31.

<sup>2</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 38-39.

ศรีอยุธยา มีศึกสงครามกับพระเจ้าหงสาวดี และพระเจ้าหงสาวดีได้เมืองพิษณุโลก เป็นเมืองขึ้นเป็นการตัดกำลังกรุงศรีอยุธยา ต่อมากรุงศรีอยุธยาก็เสียแก่พระเจ้าหงสาวดีในรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเมื่อปี พ.ศ. 2112<sup>1</sup>

พระเจ้าหงสาวดีได้อัญเชิญสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เสด็จขึ้น เสวยราชสมบัติครองกรุงศรีอยุธยาโดยกระทำพระราชพิธีราชาภิเษกในปี พ.ศ. 2099 ดังข้อความในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่ว่า

ครั้นศักราช 910 ปีมะโรงอัฐศก (พ.ศ. 2099) วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น 6 ค่ำ พระเจ้าหงสาวดีให้แต่งการพระราชพิธีราชาภิเษกสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติณพิภพในกรุงพระมหานครศรีอยุธยา ให้พระนามสมเด็จพระเจ้าสรรเพชญ์วงศ์กรุงศรีโคคมบรมมหาธรรมราชาธิราชราเมศ ปรีเวทธรรมิกราชเคโชชัย พรหมเทพาคิเทพ นฤบดีนทร์ ภูมินทรเทพสมมติราชบรมบพิตรพระพุทธเจ้า กรุงพระมหานครศรีอยุธยา มหาคิลกรัถนราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชนิเวศน์<sup>2</sup>

แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ กล่าวว่า พระมหาธรรมราชาธิราชได้ขึ้นเสวยราชย์ด้วยการทำพิธีราชาภิเษกในปี พ.ศ. 2112 ดังความที่ว่า

ครั้นถึงศักราช 931 มะเส็งศก (พ.ศ. 2112) ณ วัน 1, 11, 9 ค่ำ เพลารุ่งแล้วประมาณ 3 นาฬิกา ก็เสียกรุงพระนครศรีอยุธยาแก่พระเจ้าหงสา ครั้นถึงวัน 6, 6, 12 ค่ำ ทำการปราบดาภิเษกสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า เสวยราชสมบัติกรุงพระนครศรีอยุธยา<sup>3</sup>

ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ระบุว่า กรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2099 และสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

<sup>1</sup>ประชุมพงศาวดาร เล่ม 1 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 1 ตอนต้น)

(พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2506), หน้า 149.

<sup>2</sup>ประชุมพงศาวดาร เล่ม 38 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า 140.

<sup>3</sup>ประชุมพงศาวดาร เล่ม 1, หน้า 149.



ได้ทำพระราชพิธีราชาภิเษกในปี พ.ศ. 2099 แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2112 และสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทำพิธีปราบดาภิเษกในปี พ.ศ. 2112 จะเห็นได้ว่าระยะเวลาแตกต่างกันมาก แต่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐน่าจะเชื่อถือมากกว่า เพราะสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเกี่ยวกับหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 ตอนหนึ่งว่า

หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ทั้งเนื้อเรื่องและศักราช ผิดกับพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่ม สอดสวนกับหนังสือพงศาวดารประเทศอื่น เห็นเนื้อความและศักราชที่ลงไว้ในฉบับหลวงประเสริฐแม่นยำมาก ข้าพเจ้าเชื่อว่าศักราชที่ลงไว้ในฉบับหลวงประเสริฐเป็นถูกต้องตามจริง<sup>1</sup>

ดังนั้นกรุงศรีอยุธยาจึงน่าจะเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2112 และสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทำพิธีปราบดาภิเษกในปี พ.ศ. 2112 ตามที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ

4. สมเด็จพระเอกาทศรถ พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช และทรงเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในรัชกาลของพระองค์มีหลักฐานปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า พระองค์ทรงกระทำพิธีราชาภิเษกในกองทัพที่เมืองหางหลวงในปี พ.ศ. 2136 ภายหลังจากเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดังความในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่ว่า

จึงพระราชกรทั้งสี่และท้าวพระยาสามนตรา มหาเสนาบดีมนตรีพิริยโยธามาศย์ทั้งหลาย ทั้งพลับพลาชัยสุวรรณมหาวิมานในทัพชัยกลางพลพยุห่นั้นเสร็จก็นำพระราชนทรยานกาญจนอลงกกรจนามหานวรัตนชัชวาลประดับัญชวยอภิรมชุมสายเศวทนต์พิชนีพรตกลิงกลดจามรมาศทั้งปวง และเครื่องมหาเบญจราชกกุธภัณฑ์อันคเวืองรัตนราโชปโภค อันเป็นเครื่องราชาภิเษก

<sup>1</sup> ประชุมพงศาวดาร เล่ม 1, หน้า ฉ.

สำหรับพระมหากษัตริราชเจ้ามาถวายแก่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอิศวร  
บรมนาถพิทรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ธิเบตเสด็จขึ้นเฝ้าพิกพมโศกวรรยาธิปัตย์<sup>1</sup>

ในปีเดียวกันนี้เอง เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จกลับพระราชวังหลวงที่  
กรุงศรีอยุธยาแล้ว ได้ทรงกระทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุง  
ศรีอยุธยา ดังความในพระราชพงศาวดารที่ว่า "ในศักราช 955 ปีมะเส็งศก (พ.ศ.  
2136) นั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอิศวร บรมนาถพิทรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จ  
ปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติในกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา มหาคิลกรัตนราชธานีบุรีรมย์"<sup>2</sup>

แต่ในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ  
ทรงกระทำพิธีราชาภิเษกที่กรุงศรีอยุธยา ดังความที่ว่า

ในศักราช 955 (พ.ศ. 2136) ปีมะเส็งเบญจศกนั้น พระบาทสมเด็จพระ  
เอกาทศรถอิศวรบรมนาถพิทรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จราชาภิเษกเสวย  
ราชสมบัติในกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา มหาคิลกรัตนราชธานี  
บุรีรมย์<sup>3</sup>

5. สมเด็จพระเชษฐาธิราช พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์โต  
ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พระเจ้าทรงธรรมทรงมีพระราชโอรส 3 พระองค์  
คือ 1. พระเชษฐาธิราช 2. พระพันปีศรีสิน 3. พระอาทิตย์วงศ์) พระองค์  
ทรงได้รับการราชาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองกรุงศรีอยุธยาสืบต่อจาก  
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ดังความในพระราชพงศาวดารที่ว่า

จึงเสนาพุดชามาทย์ราชบุโรหิตาจารย์ทั้งหลาย มีเจ้าพระยาโกลาโหม-  
สุริยวงศ์เป็นประธานปรึกษา พร้อมกันอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระ

<sup>1</sup>ประชุมพงศาวดารเล่ม 39 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ  
(เจิม) (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2512), หน้า 73.

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

<sup>3</sup>พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร : ห้างหุ้นส่วน  
จำกัดศิวิล, 2511), หน้า 214.

เชษฐาธิราช ขึ้นราชภิเษกครอบครองกรุงพระนครศรีอยุธยาโดยราช  
ประเพณี<sup>1</sup>

6. สมเด็จพระเอกาทศวงศ์ พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์สุดท้าย  
ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม หลังจากที่เจ้าพระยาอภัยมงคลสมิตได้สำเร็จโทษ  
สมเด็จพระเชษฐาธิราชแล้วก็ได้ราชภิเษกพระเอกาทศวงศ์ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน  
ต่อจากสมเด็จพระเชษฐาธิราช ดังความในพระราชพงศาวดารที่ว่า "ควรจะยก  
พระเอกาทศวงศ์ขึ้นผ่านสมมติโดยพระราชประเพณีจึงจะชอบ ปรีกษาเสนาบดีทั้งปวง  
พร้อมแล้ว ก็ราชภิเษกพระเอกาทศวงศ์ขึ้นผ่านพิภพกรุงพระมหานครศรีอยุธยา"<sup>2</sup>

7. สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมื่อมุขมนตรีทั้งปวงอัญเชิญพระ  
เอกาทศวงศ์ออกจากราชสมบัติแล้ว ได้อัญเชิญเจ้าพระยาอภัยมงคลสมิต  
พระราชพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองกรุงศรีอยุธยา ทรงพระนาม  
ว่า พระเจ้าปราสาททอง ในปี พ.ศ. 2173 ดังความในพระราชพงศาวดารกรุง  
ศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่ว่า

แล้วเสนาพวกราชบุโรทิศทวิชชาจารย์พร้อมกันให้พระโหราธิบดี  
หว่านฤกษ์ ก็ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษกในที่นั่งมณฑลมหาปราสาท  
เจ้าพนักงานทั้งหลายก็จัดแจงแต่งตั้งสุวรรณบัลลังก์รัตนราชอาสนะ ลาด  
ควยหนึ่งพญาราชสีห์ มีมหาเศวตฉัตรเป็นคน อาพนควยเครื่องอภิรมย์ชุมสาย-  
พรายพรรณ จามรมาศกลดกลิงกรรชิงแครงสลับสลอน บังสุริยเขนทรวร  
ควยมยุรฉัตรพัชนี พรายเพชรามเหมาหาวคิเรกโดยราชประเพณี ทั้งพระราช-  
พิธีสงฆ์และพิธีไสยเวทเวททางศาสนาทุกประการ แล้วตั้งพญาชสาธาธิบดี  
ชายขวา ตั้งพญาอัครราชเสนาบดีชายขวาพร้อมพล พลพฤกษีพร้อมนัดตั้งประทุ  
กระพองการเสร็จ

ครั้งรุ่งขึ้นวิวารมหาศุภฤกษ์อันอุดม บรมทินกรประเวศเห็นอนภาลย์จำรัส  
ดวง พระมหाराชครู พระครู ปุโรหิตทวิชชาจารย์ ก็เชิญเสด็จสมเด็จพระ-  
เจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากอโศกสถิตยสถาน บวรควยแก้วกาญจนรจนา

<sup>1</sup>ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ  
(เจิม), หน้า 102.

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.



มณีนครันชัชวาลโสภาสเสวโร สเด็จพระบรมราชาเชนทรยานมาชขึ้นอุษจันทรไพชยนต์-  
 มหาปราสาท พระราชครูทั้งสี่องค์ปริโสคมพรหมพิชชาจารย์ ก็เป่ามหาสังข์  
 ทักขินาวรรค ประโคมแตรสังข์คนตรีคีธินทเภรี เป็นประณม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว  
 ก็เสด็จในนามองชัยขำระพระบาท พระยาธรรมมาธิบดีก็ตั้งของชัย ประโคมแตร  
 สังข์คนตรีคีธินทเภรี เป็นทักขินาวรรค จึงเสด็จขึ้นไพชยนต์มหาปราสาท สถิตเหนือ  
 บัลลังก์อาสน์อลังการ หมอพิชชาจารย์ก็เป่าสังข์ทักขินาวรรค ประโคมแตรสังข์  
 คุริยคนตรี คีธินทเภรี เป็นทักขินาวรรค สมเด็จพระสังฆราชราชาคณะทั้งปวง ก็สวด  
 พระพุทธมนต์ถวายชัย พระมหาราชครูพระครูปฏิโรทิตาสภาวาศีศรีพิชชาจารย์ทั้ง  
 หลาย ก็แซงรองโอมอาณัติสวร เวทวิศณมนต์ถวายชัยพร้อมเสด็จก็ถวายมรธา-  
 ภิเชกอาเศียรพาทสำหรับถว้ พระราชพิธีปราบคาภิเชกพระมหากษัตริราช  
 เจ้าสืบมาแล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จถึงสิ่งหมัญชร พระที่นั่งมิ่งมงคลภิเศก  
 อันวิจิตรควยสุวรรณภคินโสภาส จึงเบิกท้าวพระยาสามนทรราชราชตระกูล  
 พฤตมาตย์มุนษนตรีถวายบังคม แล้วเบิกสมโภชเลี้ยงลูกขุนทั้งปวงเสวโร<sup>1</sup>

8. สมเด็จพระนารายณ์ พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระ  
 พระเจ้าปราสาททอง ทรงเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา-  
 ชีราชผู้เป็นพระเจ้าอาหลังจากที่ไค้สู้รบกันจนพระองค์ไค้รับชัยชนะ และทรงกระทำ  
 พิธีปราบคาภิเชกขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อปี พ.ศ. 2199 คังความในพระราชพงศาวดาร  
 ที่ว่า

ครันถึงวันพฤหัสบดี เดือน 12 แรม 2 ค่ำ เพลาชายแล้ว 2 นาฬิกา จึง  
 พระมหาราชครู พระราชครู และท้าวพระยาสามนทรราช เสนาบดีมนตรีมุข  
 ทั้งปวงก็อัญเชิญสมเด็จพระบรมพิชทรพระเป็นเจ้า เสด็จปราบคาภิเชกเสวยราช  
 สมบัติ ถวายราชประเพณีโดยบุตรประเพณีพระมหากษัตริราชเจ้าแตกอน  
 อันผานพิภพ ณ กรุงพระมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา

แล้วถวายเครื่องเบญจกถุภัณฑ์และเครื่องราชูปโภคบริโภคทั้งปวง และ  
 บูชาบรมเทพอัญญามรคิอันประเสริฐ สถิตสถาวรในพระองค์โดยยถาศาสกร  
 และถวายอาเศียรพาทภิเชกจาเริญพระบวรราชศรีสวัสดิ์ พิพัฒน์มงคลนฤมล  
 พระองค์คือพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงสังข์จักร คทาขร อันกอบปรควยพระเชษ-  
 ฤชานภาพอันประเสริฐ เพื่อจะรักษาสมณพรหมณาจารย์ และท้าวพระยา  
 เสนาบดีมุขประชาราษฎร์ทั้งปวง ให้สุขเกษมเปรมประชาราษฎร์สืบไปเมือหน้า

<sup>1</sup> ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ  
 (เจิม), หน้า 109-111.



แล้วก็ให้เบิกท้าวพระยาสามนตราฯ เสนาบดีมุขมนตรีทุกกระทรวงการตั้ง  
หลาย ถวายบังคมและถวายสัตยาธิฐาน ถือนำพระพิพัฒน์คามบูรพาประเพณี  
แล้วเสร็จ<sup>1</sup>

9. สมเด็จพระเพทราชา เมื่อสมเด็จพระนารายณ์เสด็จสวรรคตแล้ว  
พระเพทราชาได้เสด็จขึ้นปราบคาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินเมื่อปี พ.ศ. 2225  
ตั้งความในพระราชพงศาวดารที่ว่า

ครั้นถึง ๗ วันพฤหัสบดี เดือน 10 ขึ้น 7 ค่ำ มหัตถิหารราชฤกษ์ฤกษ์ศรีสวัสดิ์-  
มหามังคลาภิเษก ฝ่ายพระมหาสมณพราหมณ์มหาอำมาตย์ราชมนตรีกว๊ราษ-  
โหราจารย์ทั้งปวงพร้อมกัน ก็ทำพระราชพิธีเสร็จ เชิญสมเด็จพระเพทราชา  
ขึ้นปราบคาภิเษก ถวายราชสิริราชไชยศวรรย์สมบัติ ผ่านพิภพกรุงเทพวาราวดี-  
ศรีอยุธยา มหาดุสิตภพพรคันราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน เป็น  
ศาสนูปถัมภกปกป้องอาณาประชาราษฎร์ ทรงพระนาม สมเด็จพระมหาบุรุษ  
วิสุทธิเชษฐกุม บรมจักรพรรดิศรบรมนาถบรมบพิตรสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว<sup>2</sup>

10. สมเด็จพระเจ้าเสือ พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระ  
เพทราชา ทรงมีตำแหน่งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลของ  
สมเด็จพระเพทราชา เมื่อสมเด็จพระเพทราชาเสด็จสวรรคตแล้วพระองค์ทรง  
ได้รับการราชาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเมื่อปี พ.ศ. 2243 ตั้งความใน  
พระราชพงศาวดารที่ว่า "ศักราช 1062 ปีมะเมียโทศก (พ.ศ. 2243) พระบาท  
สมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกเชอ  
กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จขึ้นราชาภิเษก ณ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท"<sup>3</sup>

11. สมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์โต  
ในจำนวน 2 พระองค์ของสมเด็จพระเจ้าเสือ ทรงมีตำแหน่งเป็นกรมพระราช-  
วังบวรสถานมงคลในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าเสือ เมื่อสมเด็จพระเจ้าเสือ

<sup>1</sup>ประชุมพงศาวดารเล่ม 39 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ  
(เจิม), หน้า 143-145.

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 196.

<sup>3</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 234-235.



ประจวบสวรรคตแล้วพระองค์ทรงได้รับการราชาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ดังความในพระราชพงศาวดารที่ว่า "สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวร-สถานมงคลเสด็จขึ้นราชาภิเษก แล้วให้เข้าทูลละอองธุลีพระบาททูลนำพระพิพัฒน์-สัจจาความบูรณราชประเพณี"<sup>1</sup>

12. สมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัย พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ 1 ในจำนวน 5 พระองค์ของสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ ขณะที่สมเด็จพระที่นั่งท้ายสระประจวบพระองค์ทรงมอบราชสมบัติให้เจ้าฟ้าอภัย และทรงพระกรุณาให้เจ้าฟ้าอภัยเสด็จขึ้นราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ดังความในพระราชพงศาวดารที่ว่า "จึงทรงพระกรุณาสั่งให้เจ้าฟ้าอภัยขึ้นราชาภิเษก"<sup>2</sup>

13. สมเด็จพระบรมโกศ พระองค์ทรงเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ และทรงมีตำแหน่งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลของสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ เมื่อสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระทรงมอบราชสมบัติให้เจ้าฟ้าอภัย พระองค์ไม่ยินยอมจึงได้สู้รบกับเจ้าฟ้าอภัย พระองค์เป็นฝ่ายได้รับชัยชนะจึงได้เสด็จขึ้นปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ณ พระที่นั่งพิมานรัตยา เมื่อปี พ.ศ. 2276<sup>3</sup>

14. สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง (ขุนหลวงหาวัด) พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมโกศ ทรงมีตำแหน่งเป็นกรมพระราชวังบวร-สถานมงคลในรัชกาลของสมเด็จพระบรมโกศ พระองค์เสด็จขึ้นปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อจากสมเด็จพระบรมโกศ ณ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท เมื่อเดือน 7 ขึ้น 6 ค่ำ (จ.ศ. 1120 พ.ศ. 2301)<sup>4</sup>

<sup>1</sup>ประชุมพงศาวดารเล่ม 39 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า 238.

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.

<sup>3</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 250.

<sup>4</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 276.

15. สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมโกศ และทรงเป็นพระเชษฐาของสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง เดิมทรงมีตำแหน่งเป็นกรมขุนอนุรักษ์มนตรี พระองค์ทรงได้รับมอราชสมบัติจากสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง และทรงได้รับการราชาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ณ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทในปี พ.ศ. 2301<sup>1</sup>

รัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์นี้เป็นรัชกาลสุดท้ายแห่งสมัยอยุธยา เพราะว่าในรัชกาลนี้ไทยได้เสียเอกราชแก่พม่าเป็นครั้งที่ 2 และครั้งสุดท้ายเมื่อวันอังคาร เดือน 5 ขึ้น 9 ค่ำ ปีกุน นพศก (จุลศักราช 1129 พ.ศ. 2310)<sup>2</sup>

พระมหากษัตริย์ทั้ง 15 พระองค์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาทรงกระทำพิธีอภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินด้วยพิธีราชาภิเษก และพิธีปราบคาภิเษก

พิธีราชาภิเษกมีปรากฏในรัชกาลของ ขุนวรวงศาธิราช สมเด็จพระเชษฐาธิราช สมเด็จพระเอกาทศวงศ์ สมเด็จพระเจ้าเสือ สมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ และสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์

พิธีปราบคาภิเษกมีปรากฏในรัชกาลของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระนารายณ์ สมเด็จพระเพทราชา สมเด็จพระบรมโกศ และสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง

ในรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศคานั้น พงศาวดารระบุว่าทรงกระทำทั้งพิธีราชาภิเษกและปราบคาภิเษก ส่วนในรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชนั้นพระราชพงศาวดารระบุไม่ตรงกัน กล่าวคือ พงศาวดารบางเล่มระบุว่าทรงได้รับการราชาภิเษก บางเล่มระบุว่า ทรงได้รับการปราบคาภิเษก

<sup>1</sup>ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า 277.

<sup>2</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 296.

พิธีราชาภิเษกและพิธีปราบคาภิเษกของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเนืองจะเป็นพิธีเดียวกัน คือ เป็นพิธีที่แสดงถึงความเป็นพระเจ้าแผ่นดินโดยสมบูรณ์ เพราะในพระราชพงศาวดารมิได้ระบุถึงความแตกต่างของพระราชพิธีทั้งสองแก่ประการใด แต่ชื่อพิธีทั้งสองนี้แตกต่างกันตรงลักษณะของการไต่ขึ้นครองราชสมบัติของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ๆ กล่าวคือ ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงไต่ขึ้นครองราชสมบัติอย่างถูกต้องตามกฎหมายเพียงอย่างเดียว พระองค์จะทรงได้รับการราชาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงไต่ขึ้นครองราชสมบัติโดยการรบราฆ่าฟันช่วงชิงราชสมบัติมาโดยที่พระองค์มิได้ทรงอยู่ในตำแหน่งที่จะไต่ขึ้นครองราชย์ ในกรณีนี้พระองค์จะทรงได้รับการปราบคาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

ลักษณะของการไต่ขึ้นครองราชสมบัติของพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่าปราบคาภิเษกดังที่เข้าใจกันนั้น ถ้าพิจารณาตามรูปศัพท์ "ปราบคาภิเษก" แล้ว มีน่าที่จะเป็นดังที่เข้าใจกัน คือน่าที่จะหมายถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทรงได้รับการอภิเษกแล้วเท่านั้น เพราะศัพท์ปราบคาภิเษกมาจากศัพท์สมาสของคำว่า ปราบกับอภิเษก ศัพท์ว่า ปราบ มาจากธาตุอาป (√ap) ซึ่งแปลว่าได้รับ ประกอบอุปสรรค ปฺร และลงปัจจัย ส ไตรรูปเป็น ปฺร่าปฺต (กรรมาจก) แปลว่า อันเขาได้รับแล้ว เมื่อสมาสกับคำอภิเษกได้รูปเป็น ปฺร่าปฺตภาภิเษก แปลว่า การอภิเษกอันเขาได้รับแล้ว หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้ทรงได้รับการอภิเษกแล้ว คำว่า ปฺร่าปฺตภาภิเษก เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยออกเสียงเป็น ปราบคาภิเษก และไทยนำคำว่าปราบคาภิเษกมาใช้ในความหมายที่คลาดเคลื่อนกับความหมายของรูปศัพท์เดิม คือนำคำว่า ปราบ มาใช้ในความหมายที่เป็นคำไทยว่า ทำร้าย ทำให้อยู่ในอำนาจ (ราชบัณฑิตยสถาน 2525 : 507) ดังนั้นพระมหากษัตริย์ผู้ได้ราชสมบัติมาด้วยการรบชนะเข้าศึกศัตรูจะไต่ขึ้นครองราชสมบัติด้วยการปราบคาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินดังที่เข้าใจกัน

รายละเอียดในการพระราชพิธีราชาภิเษกที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยามีบอกไว้เฉพาะในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง คือ มีการทำพระราชพิธีที่พระที่นั่งมิ่งคลามหาปราสาท บัลลังก์ทองที่ประทับบุลาศด้วยหนังพญาราชสีห์ และ

ประดับด้วยเครื่องสูง เช่น มหาเศวตฉัตร อภิรุขม ชุมสาย ทั้งสองค้านแวกล้อมด้วย  
ข้าง มา และกองทหาร

ในวันพระราชพิธี พระเจ้าปราสาททองเสด็จทรงช้างมาขึ้นอักษจันทร์-  
ไพชยนต์มหาปราสาท พระราชครูทั้ง 4 เป่ามหาสังข์ทักษิณาวรรต ประโคม  
แตรสังข์ดุริยดนตรีสีกลองเป็นครั้งแรก ท่อมาเสด็จประทับหน้าห้องชัย ทรงชำระ  
พระบาท พระยารัชมารชิบศิลาห้องชัย ประโคมแตรสังข์ดุริยดนตรีสีกลองเป็นครั้งที่  
สองแล้วเสด็จขึ้นไพชยนต์มหาปราสาทประทับบนบัลลังก์ พรหมณ์เป่าสังข์ทักษิณาวรรต  
ประโคมแตรสังข์ดุริยดนตรีสีกลองเป็นครั้งที่สาม สมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ  
ทั้งปวงสวดพระพุทธรูปถวายชัย พระมหाराชครูและบุโรพิทาศาจารย์อ่านนิสวาร เวท-  
วินมุตตถวายชัย แล้วถวายมูรธาภิเษก ท่อมาพระองค์เสด็จประทับที่สิงหนชัย  
เบิกตัวเจ้าประเทศราช พระราชวงศ์ และเสนาอำมาตย์เข้าเฝ้า แล้วสมโภช  
เลี้ยงลูกขุนเป็นอันเสร็จพิธี

ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระเอกาทศรถ และสมเด็จพระ  
พระนารายณ์ พระราชพงศาวดารมีข้อความระบุถึงพระราชพิธีว่าประกอบด้วยเบญจ-  
ราชกกุธภัณฑ์ ส่วนในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์และสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระนั้น  
พระราชพงศาวดารมีข้อความระบุว่า เจ้าประเทศราชและข้าทูลละอองธุลีพระบาท  
ทั้งปวงถวายสัตยาธิษฐานถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามโบราณราชประเพณี

ในปี พ.ศ. 2326 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรด  
ให้เจ้าพระยาเพชรพิไชย เจ้าพระยาสุรธรรมมนตรี พระยาราชสงคราม และพระยา  
อุไทยมนตรี ซึ่งเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้บุโรราชชาติยราชประเพณีที่บันฑิกรายละเอียด  
พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของ  
ในหลวงวัดประดู่ (สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง) เพื่อไว้เป็นแบบแผนสืบไปสำหรับกรุง  
รัตนโกสินทร์ ดังนี้คือ

ทั้งเทียนแว่นฟ้า มีเสลีสี่เสา มีเพดาน ทั้งบนพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท  
มีพิธีสงฆ์ พิธีพรหมณ์ เทียนชัยพระสังฆราชจุค เทียนราวในหลวงทรงจุค  
บุชาพระ พระไชย พระขันษา พระมนตรีภิเษก พระเทวาเงิน 1 พระเทวทอง 1  
พระเทวานาก 1 พระเทวาสัมฤทธิ์ 2 พระนพ 1 พระมหาสังข์ทักษิณาวรรต 1

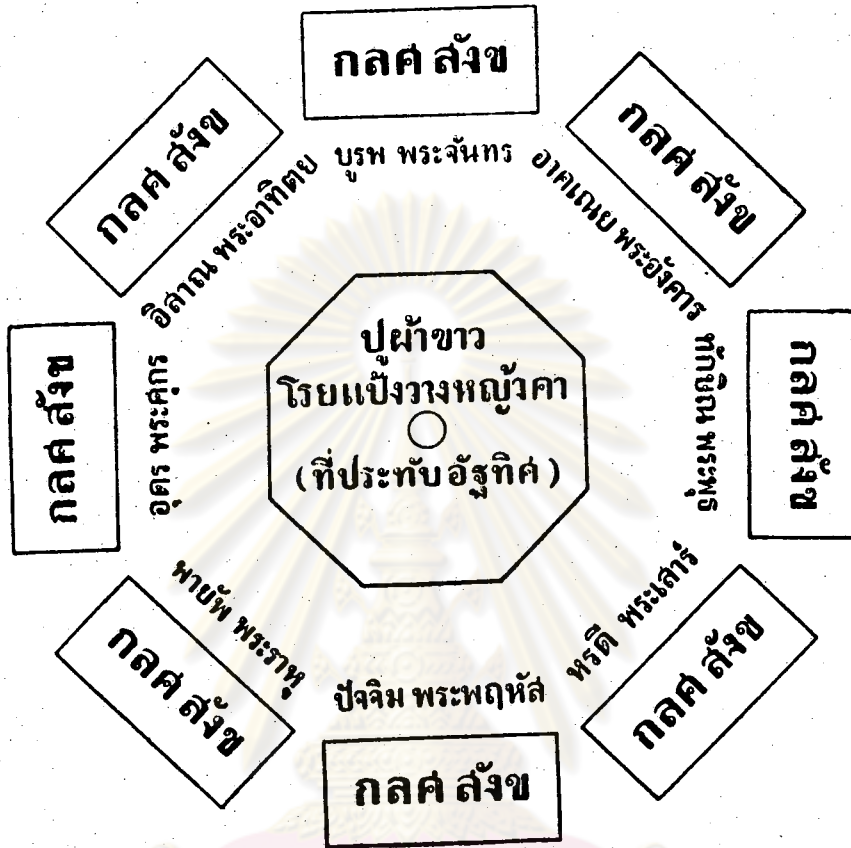


พระเสมาธิปกร 1 พระฉัตรชัย 1 พระเกวัญพ่าย 1 พระมหาธงชัย 1  
 กระบี่ชัช 1 พระแสงง้าวเจ้าพระยาแสนพลพ่าย 1 พระแสงขอกี่ข้างลม 1  
 เครื่องทั้งบนเตียงแว่นฟ้า ทิมพระชามรงค์สูง พระมาลาเบี่ยง นล่องพระ-  
 องค์เกราะ 1 นล่องพระองค์นวม 1 พระเตาเบญจาทับ มีพระยันตรองฟ้า  
 พระมหาสังวาลพรหมนสรอยอน เศวชนันทร 1 ฉัตรกัมพล 1 เบญจกฤษณันท์  
 พระมหามงกุฏ 1 พระขรรค์ชัยศรี 1 พัดไม้กัมมะชาม 1 ขูรพระกร 1  
 นล่องพระบาท 1 เป็น 5 สิ่ง พระแสงปืนคาบซุกชามแม่น้ำสะโง่ง พระแสง  
 หอกชัย พระแสงของ้าว พระแสงคาบเขลย พระแสงเขนมีคาบควย พระ-  
 แสงจักร พระแสงทรีศูด พระแสงเกาทัณฑ์ ซี่พอพรหมนทั้งพระอิศวร 1  
 นางอุมาภักดี 1 พระนารายณ์ 1 นางลักษมี 1 เป็น 4 ทำพิธีพรหมนด้วย  
 สามวัน

เจ้าพนักงานปลูกโรงพระกระษัตริย์สถานข้างพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาทเป็น  
 มณฑป มีนาคชอหอยชอทั้งมีใบโพหอยหลังคาบุแยม ปลูกชานอก มีเพดานผา  
 ขาว มีคอกจำปาทองหอย มีมานชาวและมณฑปพุ่มญ่าขาว มีราชวัติฉัตรธง  
 ฉัตรเงิน ฉัตรทอง ฉัตรนาก ฉัตรเบญจรงค์ คนกด้วย คนอ้อย คอกหมาก  
 คอกมะพร้าว ประดับตามธรรมเนียม มีเตียงลาดเลื้อยอน ฉัตรชานวนเลื้อยอน  
 ฉัตรทองแดงปากกว้างสามศอกทั้งบนผาขาว เมื่อแรกตั้งการพระราชพิธีสาม  
 วันนั้น ในหลวงทรงพระกรุณาสถาปนาชาว นล่องพระองค์กรองทอง ทรงพระมาลา  
 พระเสด็จสูงสี่ทศวา เสด็จเวลาบ่ายไปทรงฟังสวดทั้งสามวัน ทรงพระมหามงกุฎ  
 ครั้นวันรุ่งขึ้นถึงพระฤกษ์ระชาภิเษกนั้น ในหลวงเสด็จขึ้นไปแก่เวลาเช้า  
 ทรงศีล ทรงประเคนสำรับพระสงฆ์แล้ว เมื่อจะเสด็จลงไปโรงพระกระษัตริย์  
 สถานนั้น พระมหาราชครูเชิญเสด็จทรงเลื้อยออกทรงผาถอด พระาหมณเชิญ  
 พระโขนงนำเสด็จและพระสงฆ์ลงไปควยอ้อยพระฤกษ์อยู่ ครั้นได้พระฤกษ์แล้ว  
 ให้โหรชักกล่อม ชาวพระภูษามาลาถวายเครื่องพระบรมราชาภิเษก แล้วชาว  
 พระภูษามาลาขุนศรีสุยมพร หัตถ์นำสหัสขาร่า ครั้นเสร็จแล้วพระสงฆ์ราชาคณะ  
 อธิการฝ่ายสมณะระคนำในพระเศาเงิน พระเศาทอง พระเศานาก พระเศา  
 สัมฤทธิ์ แล้วพรหมนถวายน้ำพระกลศ น้ำพระสังข์ สะเคาะพระเศาแล้ว  
 ทรงพระกรุณาสถาปนาแดง นล่องพระองค์กรองทอง เสด็จขึ้นบนพระที่นั่ง เสด็จ  
 ขึ้นนั่งบนถั่งไม้มะเดื่อ กวางจักรีสศอกคืบ ปลูกชานวโรยแบ่ง วางพญาคา  
 ผาขาวปกบน ฉ้นพระพิภกรไปทิศอีสาน มีถั่งนอยกวางศอกหนึ่ง ตั้งพระอิฐทิศ  
 ทั้งกลศ ทั้งสังข์ทั้ง 8 ทิศดังนี้



# (แผนที่พระที่นั่งอัฐทิศ)



มีผ้าขาวปูรองพระ พราหมณ์ถวายน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ ในหลวงทรงรับ  
 ถวายพระหัตถ์ สรงพระหัตถ์แล้วเสวยหนอยหนึ่ง พราหมณ์ถวายราชสมบัติ  
 ถวายเวท ถวายมนตร์ ถวายชัย ถวายพระองค์ไปรอบทั้ง 8 ทิศ แล้วจึงเสด็จขึ้น  
 บนพระภัทรบิฐ มีผ้าขาวปูแล้วโรยแป้งวางหน้าวาคา แล้วปูแผ่นทองที่เขียนรูป  
 ราชสีห์ควยซากทรคณปถมนผาขาวคั้งนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



พราหมณ์ถวายพระสุพรรณบัฏ ถวายพระมหาสังวาลสร้อยอ่อน ถวายพระเศวตฉัตร ถวายฉัตรกัมพล ถวายพระมหามงกุฏ ถวายพระขรรค์ชัยศรี ถวายฉลองพระบาท 7 สิ่ง แล้วถวายอัญญาวัช พระแสงปืน พระแสงหอกชัย พระแสงดาบเขลย พระแสงของ้าว พระแสงจักร พระแสงตรีศูล พระแสงขลุ่ย พระแสงเกาทัณฑ์ 8 สิ่ง แล้วพราหมณ์ถวายชัย ถวายพร แล้วจึงมีรับสั่งแก่พระมหาราชครูผู้ใหญ่ว่า พรหมพฤกษ์และสิ่งของทั้งปวงซึ่งมีในแผ่นดิน หัวขอบเขตแดนพระนคร ซึ่งหาเจ้าของหวงแหนมิไค่นั้น ความแต่สมณชีพราหมณ์และอาพาประชาราษฎรจะปรารถนาเกิด จึงพระมหาราชครูผู้ใหญ่ ซึ่งมีตระกูลรับพระราชโองการ เป็นฤกษ์ก่อน แต่เวลานั้นสืบไป ชาวทูลละอองธุลีพระบาทจึงไค้รับพระราชโองการสืบไปไค้ ในหลวงทรงโปรดคอกทิกุลเงิน ทิกุลทอง แล้วพราหมณ์เป่าพระมหาสังข์ซึ่งของชัยกลองอินทร เภา ปรโคมโมหระทิก แตรสังข์หมโหรี ซิมไมประโคมแล้ว ในหลวงเสด็จไปทรงเครื่อง ชาวพระภูษามาลาถวายพระสนับเพลาเจิงงอนสองชั้น พระภูษาริววระยี่จับโจงโยคี รัค พระองค์นามขนุน ทรงฉลองพระองค์ พระกรุนอย ทรงฉลองพระองค์สิยนุนอก รัคพระองค์แครง เหน็บพระแสงกันหยันพูนิด ทรงพระขำมรงค์พลอยตางกัน ทรงพระชฎา พระเกี่ยวแหวนแคง 9 สิ่ง

มหากุเล็กถวายพระแสงใจเพชรฉลองพระบาท เสด็จขึ้นพระราชยานแห่เครื่องสูงเป็นกระบวนลงมาพระตำหนักสวนกระต่าย เสร็จการราชาภิเษกแล<sup>1</sup>

สรุปการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในสมัยกรุงศรีอยุธยาไค้ดังนี้ คือลำดับแรก เป็นชั้นพิธีเบื้องต้น มีการจุดเทียนชัย และเจริญพระพุทธมนตร์ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นเวลา 3 วัน

<sup>1</sup> เรื่องราชาภิเษกและจกหมายเหตุบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 5, หน้า 8-13.

ลำดับที่สอง เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด คือตอนพระบรมราชาภิเษก ประกอบด้วยพิธีสงพระบรมราชาภิเษก สงสหัสธารา จากนั้นพระสงฆ์ราชาคณะ อธิการฝ่ายสมณะรดน้ำในพระเศียร พระเศียรทอง พระเศียรนาก พระเศียรสัมฤทธิ์ แล้วพราหมณ์ถวายน้ำพระกลศ น้ำพระสังข์ แล้วเสด็จไปประทับพระแท่นอัฐทิศอุทุมพร-ราชอาสน์ เพื่อทรงรับน้ำอภิเษกจากผู้แทนทิศทั้งแปด เสร็จแล้วเสด็จพระราชดำเนิน ไปประทับที่พระที่นั่งภัทรบิฐทรงรับถวายสิริราชสมบัติ เครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ (รวม ทั้งเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์) และทรงมีพระปฐมบรมราชโองการ เป็นที่สุด

### พิธีราชาภิเษกสมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยกรุงธนบุรีมีพระมหากษัตริย์ปกครองเพียงพระองค์เดียวเท่านั้นคือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์เสวยราชย์ พ.ศ. 2310-พ.ศ. 2325 เป็นระยะเวลา 15 ปี

ในรัชกาลของพระเจ้ากรุงธนบุรีนี้มีปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร ว่า เมื่อพระองค์ทรงกอบกู้เอกราชของไทยคืนจากพม่าได้แล้ว และเมื่อทรงย้ายราชธานีจากกรุงศรีอยุธยามาอยู่ที่เมืองธนบุรีแล้วพระองค์ทรงกระทำพิธีราชาภิเษก ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินในปี พ.ศ. 2310<sup>1</sup> แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ระบุว่าพระองค์ทรงกระทำพิธีปราบคาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน<sup>2</sup>

พิธีราชาภิเษกในสมัยกรุงธนบุรีนี้เราไม่ทราบถึงรายละเอียดของพระราชพิธีแต่อย่างใดและความในพระราชพงศาวดารก็ระบุไม่ตรงกัน กล่าวคือ พระราชพงศาวดารบางเล่มระบุว่าทรงกระทำพิธีราชาภิเษก บางเล่มระบุว่าทรงกระทำพิธีปราบคาภิเษก

<sup>1</sup>ประชุมพงศาวดาร เล่ม 6 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 6) (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2506), หน้า 175.

<sup>2</sup>ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 65-66) (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2512), หน้า 38.

ผู้วิจัยมีความเห็นว่ารายละเอียดของพระราชพิธีราชาภิเษกสมัยกรุงธนบุรี  
คงจะคล้ายคลึงกับในสมัยกรุงศรีอยุธยา

### พิธีราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

กรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325 เป็นต้นมา  
มีพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีปกครองจนถึงปัจจุบัน 9 พระองค์ ดังนี้คือ

1. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสวยราชย์ พ.ศ. 2325-  
2352 (ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช คณะรัฐมนตรีได้มี  
มติเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2524 ให้ถวายพระราชมัญญาพระบาทสมเด็จพระพุทธ-  
ยอดฟ้าจุฬาโลกว่า "สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช")
2. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสวยราชย์ พ.ศ.  
2352-2367
3. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสวยราชย์ พ.ศ. 2367-  
2394
4. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสวยราชย์ พ.ศ.  
2394-2411
5. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสวยราชย์ พ.ศ.  
2411-2453
6. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสวยราชย์ พ.ศ.  
2453-2468
7. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสวยราชย์ พ.ศ. 2468-  
2477
8. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสวยราชย์ พ.ศ.  
2477-2489
9. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสวยราชย์ พ.ศ.

2489-ปัจจุบัน<sup>1</sup>

ในจำนวนพระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ 9 พระองค์นี้ มีปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ และราชกิจจานุเบกษา ว่าทรงกระทำพระราชพิธีราชาภิเษกเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน 8 พระองค์ (ยกเว้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล) ดังนี้คือ

1. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์ทรงมีพระนามเดิมว่า กั้ว หรือ ทองกั้ว ทรงเป็นโอรสของหลวงพิริจักษ์และนางหยก เมื่อพระองค์ได้ปราบปรามการจลาจลในกรุงธนบุรีแล้วได้เสด็จปราบดาภิเษกขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2325 โดยกระทำพระราชพิธีโดยสังเขป ต่อมาทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในปี พ.ศ. 2328

2. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรงมีพระนามเดิมว่า ฉิม ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงมีตำแหน่งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่พระมหาอุปราชผู้รับราชการหาท เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตแล้ว พระองค์ได้เสวยราชสมบัติและได้ทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อปี พ.ศ. 2352

3. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับสมเด็จพระศรีสุราลัย (เจ้าจอมมารดาเขียว) ทรงมีพระนามเดิมว่าพระองค์เจ้าทับ ทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตพระองค์มิได้มอบราชสมบัติให้แก่ผู้ใด พระราชวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

<sup>1</sup> กัจจกร สติกรกุล และคณะ, หนังสือรুকภาพกรุงรัตนโกสินทร์สองร้อยปี (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2525), หน้า 2-303.



ได้พร้อมใจกันทูลเชิญกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นเสวยราชสมบัติ และทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2367

4. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์พระบรมราชินี ทรงมีพระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎสมมุติเทวาวงศ์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดี และข้าราชการผู้ใหญ่ได้ประชุมปรึกษาร่วมใจกันอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎสมมุติเทวาวงศ์ ซึ่งทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศน์วิหารเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ และได้ทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2394

5. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ ทรงมีพระนามเดิมว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้ามจุฑาลงกรณ์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระองค์ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา และทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรกในปี พ.ศ. 2411 และหลังจากทรงลาสิกขาบทแล้วได้ทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2416

6. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้วพระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบแทน และโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2453 และงานพระราชพิธีราชาภิเษกสมโภชเพื่อเป็นการรื่นเริงระหว่างเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม พ.ศ. 2454

7. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์สุดท้ายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระศรีพัชริน-

ทราบบรมราชินีนาถ ทรงมีพระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตแล้วพระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ และไ้ทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2468

8. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 3 ของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรคฤศยวงวิกรมบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดลเสด็จสวรรคตแล้ว พระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ และทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเพียงพระองค์เดียวเท่านั้นที่ไม่ได้ทรงกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เพราะว่าเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ. 2477 นั้นทรงมีพระชนมายุเพียง 10 พรรษา ทรงยังไม่บรรลุนิติภาวะจึงต้องมีคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และพระองค์เสด็จไปทรงศึกษาที่ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ตลอดช่วงระยะเวลาที่ทรงดำรงพระชนม์อยู่ พระองค์ได้เสด็จนิวัตประเทศไทยเป็นการชั่วคราว 2 เดือน เมื่อปี พ.ศ. 2481 และเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อ ต่อมาในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2488 พระองค์เสด็จนิวัตประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง และได้เสด็จสวรรคตด้วยพระแสงปืนแบบพระแทนบรมม ในพระที่นั่งบรมพิมาน เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489<sup>1</sup> พระองค์ได้เสด็จสวรรคตก่อนที่จะได้ทรงกระทำพิธีราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้มีขั้นตอนของพระราชพิธี แบ่งออกได้เป็น 5 ขั้นตอนดังนี้คือ

\* คุราชละเอียดยพิธีบรมราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เพิ่มเติมที่ภาคผนวก

<sup>1</sup> ก๊าซ สติกรกุล และคณะ, หนังสือชุกภาพกรุงรัตนโกสินทร์สองร้อยปี,

ก. ชั้นเตรียมพิธี มีการทำพิธีตักน้ำและตั้งพิธีเสกน้ำสำหรับถวายเป็น น้ำอภิเษกและน้ำสรองพระมูรธาภิเษก มีการทำพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล มีการเตรียมตั้งเครื่องบรมราชาภิเษกบนพระแท่นมณฑล และมีการเตรียมจัดสถานที่สำหรับพระราชพิธี

๑. น้ำอภิเษกและน้ำสรองพระมูรธาภิเษก น้ำอภิเษกและน้ำสรองพระมูรธาภิเษกนั้นเป็นน้ำที่ตักมาจากแม่น้ำสายสำคัญของประเทศและมาตั้งพิธีเสกที่พุทธเจดีย์สถานและวัดสำคัญต่าง ๆ ในแขวงนั้น ๆ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้น้ำอภิเษกจาก

- (1) สระเกษ สระแก้ว สระคงคา และสระยมนา แขวงเมืองสุพรรณบุรี
- (2) น้ำในแม่น้ำบางปะกง ตักที่ฝั่งพระอาจารย์ แขวงเมืองนครนายก
- (3) น้ำในแม่น้ำป่าสัก ตักที่ตำบลท่าราบ แขวงเมืองสระบุรี
- (4) น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา ตักที่ตำบลบางแก้ว แขวงเมืองอ่างทอง
- (5) น้ำในแม่น้ำราชบุรี ตักที่ตำบลคาวดิ่งษ์ แขวงเมืองสมุทรสงคราม
- (6) น้ำในแม่น้ำเพชรบุรี ตักที่ตำบลท่าไชย แขวงเมืองเพชรบุรี

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ. 2411 ใช้น้ำอภิเษกเช่นเดียวกับในรัชกาลก่อน ๆ แต่พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2416 นั้น นอกจากใช้น้ำอภิเษกเช่นเดียวกับในปี พ.ศ. 2411 แล้วยังมีน้ำจากบึงจุมหนานที่ของอินเดียคือน้ำจากแม่น้ำคงคา แม่น้ำยมนา แม่น้ำมทิว แม่น้ำอจิรวดี และแม่น้ำสรภู เจือลงไปด้วย เพราะว่าเมื่อปี พ.ศ. 2415 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนิน

ไปประเทศอินเดีย ทรงได้นำจากภูมิตานที่มากด้วย

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2453 ใช้น้ำอภิเษกเช่นเดียวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ. 2416 แต่ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชเมื่อปี พ.ศ. 2454 ได้มีการสักรน้ำจากแม่น้ำและแหล่งน้ำอื่น ๆ ตามมณฑลต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นแหล่งสำคัญและเป็นสิริมงคลมาตั้งทำพิธีเสกน้ำพระพุทธรูป ๗ มหาเจดีย์สถานที่เป็นหลักพระมหานครโบราณ 7 แห่งคือ

1. สักน้ำที่แม่น้ำป่าสัก ณ ตำบลท่าราบไปทำพิธีเสกน้ำที่พระพุทธรูปอันเป็นมหาเจดีย์สถานอยู่ในมณฑลประเทศที่ตั้งกรุงละโว้และกรุงศรีอยุธยา
2. สักน้ำที่ทะเลแก้วและสระแก้ว แขวงเมืองพิษณุโลกไปทำพิธีในพระวิหารพระพุทธรูปราช วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก อันเป็นมหาเจดีย์สถานอยู่ในโบราณราชธานีฝ่ายเหนือ
3. สักน้ำที่น้ำโขงชมพู น้ำบ่อแก้ว น้ำบ่อทอง แขวงเมืองสวรรคโลกไปทำพิธีที่วัดพระมหาธาตุ เมืองสวรรคโลก อันเป็นมหาเจดีย์สถานโบราณราชธานีครั้งสมเด็จพระร่วงเจ้า (ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย)
4. สักน้ำในแม่น้ำนครไชยศรี ที่ตำบลบางแก้ว ไปทำพิธีที่พระปฐมเจดีย์เมืองนครไชยศรี อันเป็นโบราณมหาเจดีย์ประเทศที่ตั้งนครศรีวิชัยราชธานี
5. สักน้ำที่บ่อวัดหน้าพระลาน บ่อวัดเสมาไชย บ่อวัดเสมาเมือง บ่อวัดประทุษาว ห้วยเขามหารชัย และน้ำบ่อปากนาคราช ในเมืองนครศรีธรรมราช ไปทำพิธีที่วัดพระมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช อันเป็นมหาเจดีย์สถานอยู่ในโบราณราชธานีศรีธรรมราช
6. สักน้ำที่บ่อทิพย์ เมืองนครลำพูน ไปทำพิธีที่วัดพระมหาธาตุทริภุชไชย อันเป็นมหาเจดีย์สถานในแคว้นแคว้นโบราณราชธานีทั้งหลายในฝ่ายเหนือ คือ นครทริภุชไชย นครเขลางค์ นครเชียงใหม่ นครเชียงใหม่ นครพเยาว์ และนครเชียงใหม่
7. สักน้ำบ่อวัดธาตุพนม ทำพิธีเสกที่พระธาตุพนม เมืองนครพนม มณฑลอุดรอันเป็นมหาเจดีย์สถานอยู่ในประเทศที่ตั้งโบราณราชธานีโคกบูรพ์หลวง

นอกจากนี้ยังได้ศึกษาน้ำจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปตั้งทำพิธี ณ วัดสำคัญใน  
มณฑลต่าง ๆ อีก 10 มณฑล คือ

1. วัดบรมธาตุ เมืองชัยนาท มณฑลนครสวรรค์
2. วัดมหาธาตุ เมืองเพชรบูรณ์ มณฑลเพชรบูรณ์
3. วัดกลาง เมืองนครราชสีมา มณฑลนครราชสีมา
4. วัดสีทอง เมืองอุบลราชธานี มณฑลอีสาน
5. วัดโยธิน เมืองฉะเชิงเทรา มณฑลปราจีนบุรี
6. วัดพลับ เมืองจันทบุรี มณฑลจันทบุรี
7. วัดนรินทร์โมสร เมืองทانی มณฑลปัตตานี
8. วัดพระทอง เมืองฉะเชิงเทรา มณฑลภูเก็ต
9. วัดพระธาตุ เมืองไชยา มณฑลชุมพร
10. วัดพระมหาธาตุ เมืองเพชรบุรี มณฑลราชบุรี<sup>1</sup>

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว  
ได้ตั้งพิธีทำน้ำอภิเษกที่หัวเมืองมณฑลต่าง ๆ 18 แห่ง สถานที่ตั้งพิธีทำน้ำอภิเษกใน  
รัชกาลนี้เป็นสถานที่เดียวกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพียงแต่  
เปลี่ยนจากวัดมหาธาตุ เมืองเพชรบูรณ์ มาตั้งที่พระธาตุขอแ่ จังหวัดแพร่ และเพิ่ม  
อีกแห่งหนึ่งที่บึงพระลานชัย จังหวัดร้อยเอ็ด<sup>2</sup>

ส่วนพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว  
ภูมิพลอดุลยเดชนี้ได้ตั้งพิธีทำน้ำอภิเษกที่พุทธเจดีย์สถานสำคัญตามภูมิภาคต่าง ๆ

---

<sup>1</sup>ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์, พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ (นารปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), หน้า 4-7.

<sup>2</sup>พระยาประกาศอักษรกิจ (เสงี่ยม รามนันท์), จดหมายเหตุบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชมม, 2492), หน้า 5 (สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เป็นที่ระลึกในการเชิญพระบรมอัฐิเสด็จขึ้นเข้าสู่พระนคร พุทธศักราช 2492).



16 แห่ง เช่นเดียวกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียงแต่เปลี่ยนสถานที่จากพระธาตุข่อยแอ จังหวัดแพร่ มาเป็นที่พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน<sup>1</sup>

น้ำอภิเษกที่ได้ตั้งพิธีเสก ณ มหาเจดีย์สถานและพระอารามต่าง ๆ แล้ว เจ้าหน้าที่จะนำส่งมายังพระนครก่อนหน้ากำหนดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อเจ้าหน้าที่พระราชพิธีรับไว้แล้วก็ได้เชิญตั้งไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จนกว่าจะถึงวันงานจึงจะได้เชิญเข้าพิธีสวดพระพุทธรูปเสกน้ำ ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ต่อไป

2. การจาริกพระสุพรรณภูมิ ดวงพระบรมราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล ก่อนเริ่มงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจะมีพิธีจาริกพระสุพรรณภูมิ ดวงพระบรมราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกร ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งจะต้องหาฤกษ์ที่เป็นมงคลแก่พระมหากษัตริย์ที่จะทรงรับพระบรมราชาภิเษก เมื่อโหรกำหนดพระฤกษ์วันใด ในตอนเย็นก่อนถึงวันพระฤกษ์พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธรูปและโหรสวดบูชาเทวดา รุ่งขึ้นตอนเช้าก่อนถึงเวลาพระฤกษ์พระสงฆ์สวดถวายพระพร พระราชวงศ์ที่เสด็จมาทรงเป็นประธานในพิธี ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ฉันแล้วผู้เป็นประธานในพิธี จุกุชุปเทียนเครื่องนมัสการทรงศีล อาลักษณ์ผู้ทำหน้าที่จาริกพระสุพรรณภูมิ โหรผู้ทำหน้าที่จาริกดวงพระบรมราชสมภพ และนายช่างแกะสลักดวงพระราชลัญจกร ซึ่งแต่งกายด้วยเครื่องขาวบริสุทธิ์ด้วย ครั้นใกล้เวลาพระฤกษ์พระราชวงศ์ผู้เป็นประธาน ทรงจุกุชุปเทียน เทียนทองที่โต๊ะจาริก ผู้จะจาริกนมัสการพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร และถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วคล้องสายสิญจน์หันหน้าสู่มงคลทิศ เมื่อได้พระฤกษ์โหรลั่นฆ้องชัยให้สัญญาณ อาลักษณ์ลงมือจาริกพระสุพรรณภูมิ โหรจาริกดวงพระบรมราชสมภพ และนายช่างแกะพระราชลัญจกรพร้อมกัน พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา พรหมณ์เป่าสังข์ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์และพิณพาทย์ ตลอดเวลาที่

<sup>1</sup>"กำหนดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พ.ศ. 2493," ราชกิจจานุเบกษา 67 (9 พฤษภาคม 2493) : 1942-1943.

จาริก เมื่อจาริกเสร็จแล้วพราหมณ์หลั่งน้ำสังข์และเจิมแผ่นพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพและพระราชลัญจกรแล้วม้วนแผ่นพระสุพรรณบัฏและดวงพระบรมราชสมภพ พันด้วยไหมเบญจพรรณ แล้วพันด้วยแพรแดงอีกชั้นหนึ่ง เสร็จแล้วแยกบรรจกลงในพระกรัณฑ์ทองคำลงยาราชาวดี เป็นพระกรัณฑ์บรรจุพระสุพรรณบัฏองค์หนึ่ง บรรจุดวงพระบรมราชสมภพองค์หนึ่งแล้วเชิญพระกรัณฑ์ทั้งสองบรรจรวมลงในหีบทองคำลงยารองรับด้วยพานทองคำลงยา 2 ชั้น ปีกคลุมพื้นตาดปักคั้นเลื่อม ส่วนพระราชลัญจกรบรรจุลงทาดใส่ไว้ในพานทองปีกคลุมพื้นตาดปักคั้นเลื่อมเช่นเดียวกัน เสร็จแล้วเชิญขึ้นตั้งบนโต๊ะเจ้าหลักปักทองบนพระชรรมาศน์ศิลาภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อจากนั้นบรรดาข้าพราหมณ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทเวียนเทียนสมโภช เสร็จแล้วประดิษฐานไว้ ณ ชรรมาศน์ศิลานั้นจนกว่าจะถึงวันเริ่มงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงจะตั้งกระบวนแห่เชิญไปประดิษฐาน ณ พระแท่นมณฑลภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณต่อไป

พระปรมาภิไธยที่จารึกลงในพระสุพรรณบัฏนี้ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นต้นว่า "สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามธิบดี" ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ได้เปลี่ยนคำขึ้นต้นพระปรมาภิไธยที่จารึกลงในพระสุพรรณบัฏไปจากเดิม ใช้พระนามเดิมของแต่ละพระองค์ขึ้นต้นพระปรมาภิไธย ส่วนสร้อยพระนามยังคงใช้ตามแบบโบราณเพื่อรักษาสวัสดิมงคลไว้ ดังเช่นพระปรมาภิไธยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นต้นว่า "พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์" เป็นต้น

ส่วนพระราชลัญจกรประจำรัชกาลเริ่มใช้ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา แต่เดิมใช้พระอุณาโลมท่าแห่ง

3. การแต่งตั้งเครื่องบรมราชาภิเษกบนพระแท่นมณฑล พระแท่นมณฑลที่เชิญพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพ และพระราชลัญจกรไปตั้งนี้ ตั้งอยู่ริมผนังด้านตะวันออกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณเป็นที่ประดิษฐานเครื่องบรมราชาภิเษกหมวดต่าง ๆ คือ หมวดพระเจ้า หมวดพระราชลรี หมวดเครื่องพระมูราชาภิเษก หมวดเครื่องทัน หมวดเครื่องพิชัยสงคราม หมวดพระแสง หมวดเครื่องสูง และ

หมวดเครื่องราชูปโภค ที่เสด็จพระแท่นตั้งสิญญพระแสงง้าว พระแสงทวน และเครื่อง-  
สูงต่าง ๆ

เครื่องบรมราชาภิเษกแต่ละหมวดยังประกอบด้วยเครื่องต่าง ๆ ดังนี้คือ  
หมวดพระเจ้า ประกอบด้วย

1. พระบรมสารีริกธาตุ เมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทำที่ตั้งรับภริยาเป็นระย้ากินนรจึงเรียกกันว่า "พระชาคระย้ากินนร"
2. พระพุทธรูปขจรคณา ได้มาจากเมืองจำปาศักดิ์เมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
3. พระแก้วเรือนทอง บางแห่งเรียกพระเรือนแก้ว เป็นพระหยก ได้มาเมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. พระแก้วเชียงแสน ได้มาเมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
5. พระชัยประจำรัชกาล
6. พระชัยพีธี
7. พระชัยหลังช้าง
8. พระนิรันตราย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง

สรรวมพระทองคำของโบราณ

9. คัมภีร์พระธรรม คือ พระไตรปิฎกย่อ

หมวดพระราชาลรี ประกอบด้วย

1. พระสุพรรณบัฏ
2. ควางพระบรมราชสมภพ
3. พระราชลัญจกร

หมวดเครื่องพระมรธาภิเษก ประกอบด้วย

1. ครอบพระกริ่ง
2. พระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ
3. พระมหาสังข์ทอง

4. พระมหาสังข์นาก
5. พระมหาสังข์เงิน
6. พระมหาสังข์
7. พระเศ้าเบญจครรรภใหญ่
8. พระเศ้าเบญจครรรภรอง
9. พระเศ้าเบญจครรรภหน้าห้อง
10. พระเศ้าประทุมนิมิตรทอง
11. พระเศ้าประทุมนิมิตรนาก
12. พระเศ้าประทุมนิมิตรเงิน
13. พระเศ้าประทุมนิมิตรสัมฤทธิ์
14. พระเศ้าทักษ์ศรัย
15. พระเศ้าบัวหยกเขียว
16. พระเศ้าบัวแดง
17. พระเศ้าจารึกอักษร
18. พระเศ้าศิลาออกเก็บว
19. พระเศ้าบังกลี
20. พระเศ้าเหวปฐ
21. พระเศ้าไกรลาส
22. พระเศ้านพเคราะห์
23. ครอบพระมูรธาภิเศก

#### หมวกเครื่องต้น

1. พระมหามงกุฎ
2. พระแสงขรรค์ชัยศรี
3. ขารพระกร
4. วาลวิชนี
5. ฉลองพระบาท
6. พระภูษาทักษ์มพล

7. พระมหาสังวาล
8. พระสังวาลพราหมณ์
9. พระนพ
10. พระชัมรงค์
11. พระมาลาเพชร หนังสือบางเล่มเรียก พระขลุ่ยเพชร
12. พระแสงหางช้างเผือก
13. พระแสงจามรี

หมวดเครื่องพิธีสงคราม ประกอบด้วย

1. หีบเครื่องพระพิธีสงคราม
2. หีบเครื่องพระมนตร์พิเศษ
3. พระมาลาเบี่ยง
4. ฉลองพระองค์เกราะเหล็ก
5. ฉลองพระองค์เกราะนวม
6. เครื่องทรงลงยันต์ราชะ 7 สี

หมวดพระแสง ประกอบด้วย

1. พระแสงดาบเขดย
2. พระแสงจักร
3. พระแสงตรีศูล
4. พระแสงขลุ่ย
5. พระแสงดาบเขน
6. พระแสงหอกชัย
7. พระแสงปี่นาคขลุ่ยขำแม่น้ำสะโตง
8. พระแสงของ้าวเจ้าพระยาแสนพลพ่าย
9. พระแสงดาบคาบคาย
10. พระแสงดาบใจเพชร
11. พระแสงเวียง
12. พระแสงทวน
13. พระแสงของ้าว



14. พระแสงปืนลอบศิลาเคยทรง
15. พระแสงขอดีช้างลอม
16. พระแสงขอคร่าคามไม้เท้า
17. พระแสงชนิกทน
18. พระแสงศร 3 เล่ม

#### หมวดเครื่องสูง

1. พระเศวตฉัตร
2. พระเสมาชัยโคย์
3. พระฉัตรชัย
4. พระเก้าวพาท
5. ขงชัยกระบี่ขง
6. ขงชัยครุพพาท

#### หมวดเครื่องราชูปโภค

1. พานพระชันหมาก
2. พระสุพรรณศรีบัวแฉก
3. พระเศวตพระสุธารส
4. พระสุพรรณราช

เครื่องตั้งพระแท่นมณฑลเหล่านี้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ตั้งพระชัยพิธิและพระชัยหลังช้าง แต่ได้ตั้งพระห้ามสมุทรทรงเครื่องทอง พระห้ามสมุทรเงิน พระแก่นมหาโพธิ์ พระพุทธรูปมาชยรัตนรัชกาลที่ 5 แทน ในหมวดพระเครื่องต้นได้ตั้งธารพระกรเทวรูปที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพิ่มขึ้น และในหมวดเครื่องสูงได้เพิ่มขงบรมราชาขงขงไอยราพรคอีก 2 ขง

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้ตั้งพระแก้วเชียงแสน พระชัยพิธิ พระชัยหลังช้าง พระห้ามสมุทรทรงเครื่องทอง พระห้ามสมุทรเงิน และพระแก่นมหาโพธิ์ แต่ได้ตั้งพระพุทธรูปมาชยรัตนรัชกาลที่ 6 และพระแก้วอุมบาทร

หมวดเครื่องสูงได้เพิ่มธงมหาไพชยนต์อีก 1 ธง

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช หมวดพระเจ้า-  
ตั้งเฉพาะพระบรมชاکุ พระพุทธบรมรัตนรัชกาลที่ 2 พระพุทธบรมรัตนรัชกาลที่ 5  
พระปฐมมาชัยวัฒน์ประจำรัชกาลทุกรัชกาล พระชัยนวโลหะ พระพุทธรูปนรินทราย  
พระแก้วเชียงแสน และพระแก้วนาคสวาท หมวดเครื่องพระมูรธาภิเษกเพิ่มพระ-  
เต้าทองเกลี้ยง พระเต้ามงคลแปด พระเต้ากลีบบัวใหญ่ และพระเต้าโมราคำ  
ส่วนพระแสงตั้งเพิ่มขึ้นอีก 12 องค์<sup>๑</sup>

4. การเตรียมจัดสถานที่สำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก  
สถานที่ที่เตรียมจัดไว้สำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก มีดังนี้คือ

ก) พระมณฑปพระกระยาसन ปลูกที่ศาลาหน้าชานพัก  
คานะวันออกระหว่างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานกับพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ยกพื้นชั้นหนึ่ง  
ตั้งพระมณฑปพื้นขาว บนเพดานพระมณฑปเป็นที่ซึ่งน้ำสงสหัสธารา ยอดพื้นขาวมีนาค  
ช่อห้อยช่อตั้งกระจงปิดทอง มีเฟื้องอุ้มจำปาทองรอบ เพดานผ้าขาวปิดทองฉลุลาย  
มีอุ้มจำปาทองห้อยกลาง มีพระสุทรชาวทองแม่ลาวคล้ายแยงทรงเข้าบิณฑัง 4 ค้าน  
ตั้งตั้งไม้มะเดื่อบนดาดทองในมณฑป วันสงพระมูรธาภิเษกसनานไค้ตั้งดาดทอง-  
เครื่องสงพระพิภคร์ลงยาราชาวดีมีพระครอบมูรธาภิเษกसनาน และมีใบไม้กาลกนิ  
สำหรับทรงเหยียบ ที่ยกพื้นฐานพระมณฑปมีราชวัติพื้นขาวลายดวงทองมีเครื่องสูงทอง  
แผ่ลด 7 ชั้น พื้นโหมคสีทอง นาก เงิน บั๊กทั้ง 4 มุม ๆ ละ 3 องค์ ที่ราชวัติ  
ประดับผูกคั่นกล้วย ต้นอ้อย จันทมรกต จันมะพร้าว มีทางขึ้นทั้ง 4 ค้าน มีมุขกนน้อย-  
ลายสลักปิดทองสำหรับตั้งพระชัยนวโลหะที่เชิญนำเสด็จสู่ที่สงทางทิศตะวันตก  
สำหรับตั้งพระมหาพิชเนศวรทางทิศตะวันตก มีศาลเทวดาบูชาฤกษ์และจตุโลกบาล  
คือ ท้าวขจรวิรุฬหก วิรุฬักษ์ และกุเวรราช ทั้ง 4 ทิศ ศาลพระอินทร์อยู่กลาง  
มณฑป วันสงพระมูรธาภิเษกเจ้าพนักงานย้ายศาลพระอินทร์ไปตั้งที่ศาลาหน้ามณฑป

<sup>๑</sup>ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งกรุง-  
รัตนโกสินทร์, หน้า 8-15.

ทิศตะวันออก ส่วนศาลจตุโลกบาลทั้ง 4 ย้ายไปเข้าตั้งตามราชวัติทั้ง 4 มุม เว้น  
ช่องทางขึ้นลงให้เป็นการสะดวกกับตั้งโต๊ะเครื่องสังเวียงเทวดากลางหาที่หลังศาล  
พระอินทร์ที่ศาลาทิศตะวันออก มีกระถางชูปและเทียน ทอง เงิน หนักเล่มละ 6  
บาท 1 คู่ มีประำหน้าเจดียงพระมหามนเทียรข้างค้ำนตะวันออก เป็นที่ประทับ  
พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในเฝ้าเวลาสรงพระกระยาसनาน และมีประำยักหินข้าง  
พระเจดียงพระมหามนเทียรค้ำนตะวันตก เป็นที่เข้าหูลละอองธุลีพระบาท ภรรยา-  
ข้าราชการ เฝ้า

ข) พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ตั้งอยู่ตรงหน้า

พระทวารที่ลงจากหอพระสุราลัยพิมาน มีพระบวรเศวตฉัตรอยู่ตรงกลาง ตั้งตั้ง  
อัฐทิศทำด้วยไม้สีสุกหุ้มผ้าขาวปูผ้าขาวล้อมรอบ ตั้งเทวรูปอชิโฑโพธิษาศร และ  
เทวรูปนพเคราะห์ประจำทิศ เทวรูปพระเกตุตั้งบนพระราชอาสน์ แดวันเสด็จขึ้น  
ประทับย้ายมาตั้งบนตั้งข้างหน้าร่วมกับเทวดาองค์อื่น บนตั้งอัฐทิศมีหมอน้ำศิลา พระ-  
ถ้ายศิลาจารึกอักษรกลมทาค และกลศ สังข์ ของพรานหมณมีเครื่องนมัสการทั้งแปดทิศ  
คือถ้อยแก้วเรียงจัดพุ่มดอกไม้สดตามสี่เทวดานพเคราะห์ มีเทียนทอง เทียนเงินคู่ 1  
ทั้ง 8 ทิศ มีเครื่องบูชาทิศกลาง เทียนทอง เทียนเงิน หนักเล่มละ 8 บาทบูชา  
พระเศวตฉัตรคู่ 1 ทั้ง 3 วัน ถึงวันเสด็จขึ้นอัฐทิศย้ายเทวรูปเทวดาองค์อื่นมารวม  
อยู่บนตั้งข้างหน้า วันเจริญพระพุทธรมณทร์ 3 วัน ตั้งบักขอมณพเจ้าหลักปิดทอง  
โหรบูชานพเคราะห์ และมีชั้นพระสาคร เงินน้ำพระพุทธรมณทร์สำหรับโหรจุดเทียนติด  
บูชานพเคราะห์ที่อยู่ข้างหน้าด้วยพระชั้นหนึ่ง

พระที่นั่งอัฐทิศนี้แต่เดิมสร้างขึ้นสำหรับใช้ชั่วคราว พระบาทสมเด็จพระ-  
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นจำหลักปิดทองเป็นของถาวรแล้วตั้ง  
ประจำที่ไว้ในพระที่นั่งอนันตสมาคม และใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตั้งแต่  
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา

ค) พระที่นั่งภัทรบิฐ มีพระบวรเศวตฉัตรประดิษฐาน

อยู่ตรงหน้าพระทวารที่ลงจากหอพระชาคุมนเทียร มีโต๊ะตั้งข้างพระที่นั่งภัทรบิฐทั้งสอง  
ข้างสำหรับตั้งเครื่องราชูปโภค มีพานทองจัดพุ่มดอกไม้ ขวคทองปักดอกไม้คู่ 1 เทียน-  
ทอง เทียนเงินหนักเล่มละ 8 บาทคู่ 1 ตั้งบนพระแท่นลารองพระที่นั่งภัทรบิฐบูชา

พระเศวตฉัตร

✓ ง) โรงพระราชพิธีพราหมณ์ ตั้งอยู่ที่ริมกำแพงนอก  
ฉนวนทางข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านตะวันตกกับด้านทิศตะวันตกแห่งพระที่นั่ง  
บรมพิมาน ยันหน้าโรงพระราชพิธีไปทางทิศใต้ มีข้อฟ้าใบระกาทางหงส์ทำด้วยไม้-  
จริงปิดทองน้ำตะโก หลังคาคาค่าขาว เพดานผ้าขาว ผ้าบุผ้าขาว มีไม้โชน-  
ทวารปักราชวัติตาชะแลงทาสาวมิดัตรชงกระคาม 5 ชั้น ประดับด้วยต้นกล้วย ต้น  
อ้อย จันทน์มาก จันทน์มะพร้าว ตั้งเคียงมณฑลเล็ก ประดับกระຈກในโรงพระราชพิธี  
มีโตะทองตั้งพระอิสริยยศ พระอนุมา พระนารายณ์ พระลักษมี พระมเหศวรี พระพรหม  
พระมหาพิชเชศ กับตั้งโตะเทวดานพเคราะห์และตั้งโตะเบญจครภก ตั้งหม้อกุ่มต์  
9 หม้อ อยู่เบื้องขวาเคียงมณฑล ตั้งเตาโหมกุ่มที่อยู่เบื้องซ้าย<sup>1</sup>

สถานที่ที่จัดเตรียมไว้สำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนี้จัดที่พระที่นั่งใน  
หมู่พระมหามณเฑียร มีพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และพระที่นั่ง  
อมรินทรวินิจฉัย อันเป็นสถานที่สำหรับทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตั้งแต่รัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นต้นมา แต่เดิมเมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ  
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่พระที่นั่งอมรินทราภิเษก  
แต่ต่อมาถูกฟ้าผ่าไฟไหม้ จึงได้สร้างพระที่นั่งสุลิตมहाปราสาทแทนและใช้เป็นที่  
ประคิษฐานพระบรมศพ แต่เมื่อพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชรัชกาลพระบาท  
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ. 2454 นั้น ทรงกระทำพระราชพิธีที่  
พระที่นั่งสุลิตมहाปราสาท

ข. พิธีเบื้องต้น เป็นพิธีที่กระทำก่อนที่จะถึงวันสงพระบรมราชาภิเษก  
เป็นพิธีที่ประกอบด้วยการเจริญพระพุทธมนต์ตั้งน้ำวางค้ำย จุดเทียนชัย และเจริญ  
พระพุทธมนต์ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกระทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์พระราชพิธี-

<sup>1</sup> พระยาประกาศอักษรกิจ (เสงี่ยม รามนันท์), จดหมายเหตุบรมราชา-  
ภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 9-13.

บรมราชาภิเษกในตอนเย็นและเสด็จพระในวันรุ่งขึ้น เป็นเวลา 3 วัน จึงจะถึงวัน  
สร่งพระบรมราชาภิเษกและถวายสิริราชสมบัติ

ทั้งนี้รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เพิ่มพิธีเจริญพระพุทธรูปตั้งน้าวางค้าย  
ขึ้นอีก 1 วันก่อนที่จะถึงวันพิธีเจริญพระพุทธรูปบรมราชาภิเษก จึงเพิ่มเป็น 4 วัน  
ดังนี้คือ

วันที่ 1 เย็น ทำพิธีตั้งน้าวางค้าย

วันที่ 2 เช้า สมเด็จพระสังฆราชทรงทำพิธีจุกเทียนชัย สมเด็จพระเจ้า-  
อยู่หัวทรงจบเครื่องบวงสรวง เครื่องสักการบูชา และเทียนชนวน พระราชทานให้  
เจ้าพนักงานนำไปบูชาพระสยามเทวาธิราช พระมหาเศวตฉัตร ในพระราชมณเฑียร-  
สถาน ในพระบรมมหาราชวัง และสถานที่เคารพต่าง ๆ ในพระนคร 16 แห่ง แล้ว  
ทรงถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์

เย็น ประกาศการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก แล้วเจริญพระพุทธรูป

วันที่ 3 เช้า เสวยพระ เย็น เจริญพระพุทธรูป

วันที่ 4 เช้า เสวยพระ เย็น เจริญพระพุทธรูป

การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว  
ภูมิพลอดุลยเดชนี้ ได้ตัดทอนพิธีเบื้องต้นลง คือไม่มีพิธีเจริญพระพุทธรูปตั้งน้าวางค้าย  
ส่วนการเจริญพระพุทธรูปบรมราชาภิเษกกระทำเพียงวันเดียว และกระทำพิธีจุก  
เทียนชัยบูชาพระสยามเทวาธิราช พระมหาเศวตฉัตร และสถานที่เคารพในตอนเย็น  
ก่อนทำพิธีประกาศการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและเจริญพระพุทธรูป

การประกาศพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนี้เริ่มมีเป็นครั้งแรกในรัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนั้นเรียกว่าประกาศเทวคา พระราชาคณะ  
องค์ที่จะสวดชัคคานานเป็นผู้ประกาศ ขณะที่ประกาศนั้นจะต้องยืนบนผ้าขาวที่ลาดไว้ท้าย  
อาสนสงฆ์ค้ำช้ายพระสยามเทวาธิราช คล้องสายสิญจน์ซึ่งโยงมาจากยันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า

คำประกาศเทวคาพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ  
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏ



ข้อความที่เหมือนกัน ทั้งนี้คือ

สรุขุ สเสณ สพนุ นรินท์  
 ปรีตทานุภาโว สทา รกขตุติ  
 ฌริตฺวาน เมตฺถิ สเมตฺถา ภาตฺตา  
 อวิกฺขิตฺตจิตฺตา ปรีตฺถิ ภาตฺตฺ ๗

สมฺมุตฺตา จกฺกวาเพสุ อตฺตราคจฺจนฺตฺ เทวตา  
 สทฺทมนฺม มฺนิราชสฺส สฺจนฺตฺ สคฺคโมกฺขทฺ ๗

สคฺคเค ภาเม จ ฐเป คิริสิขรตฺถเฏ จนฺตสิกฺเข วิมาเน  
 ทีเป รกฺกฐเฏ จ ภาเม ตฺรวนคฺทเน เคหตฺถมฺหิ เขตฺเต  
 ภูมฺมา จาชนฺตฺ เทวา ชลลวิสฺสเม ยกฺขคนฺชพฺพนาคฺา  
 ติฏฺฐนฺตฺา สนฺติเก ยํ มฺนิวรวจฺนํ สาชโว เม สฺจนฺตฺ ๗

ชมฺมสวนกาโล อยมฺภทฺนตา  
 ชมฺมสวนกาโล อยมฺภทฺนตา  
 ชมฺมสวนกาโล อยมฺภทฺนตา ๗

คำแปลเป็นภาษาไทยว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ผู้มีเมตตา จงแผ่ไมตรีจิต  
 คุ้มคิดว่า "ขออานุภาพพระปรีต จงรักษาพระราชชายาเป็นจอมราชัน พร้อม  
 ถวายราชสมบัติ พร้อมถวายพระราชวงศ์ พร้อมถวายเสนามาตย์ ดังนี้" แล้วอย่า  
 มีจิตฟุ้งซ่านตั้งใจสวคพระปรีตเกิด ๗

ขอให้เหล่าเทวดาในจักรวาลโดยรวมจงมาสดับพระสัทธรรมอันเป็นหนทาง  
 ให้ถึงสวรรค์และนิพพานของพระมุนีในที่นี้เกิด ๗

ขอเชิญเหล่าเทพเจ้าซึ่งสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นกามภพก็ดี รูปภพก็ดี และภุมม  
 เทวดาซึ่งสถิตอยู่บนยอดภูเขาและทวยผาในอากาศ ในวิมาน ในเกาะ ในแวน  
 แคว้น ในบ้าน ในพุดงาและป่าช้ญ ในเรือน และในโรนาก็ดี และยักษ์ คนซรรพ์  
 นาค ซึ่งสถิตอยู่ในน้ำ บนบก และในที่อื่นไม่รายเรียบ อันอยู่ในที่ไกลเคียงก็ดี  
 จงมาประชุมพร้อมกันในที่นี้ คำใดเป็นคำอันประเสริฐของพระมุนีขอสาธุชนทั้ง  
 หลายจงสดับคำข้าพเจ้าเกิด ๗

ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เวลานี้เป็นเวลาฟังธรรม  
 ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เวลานี้เป็นเวลาฟังธรรม  
 ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เวลานี้เป็นเวลาฟังธรรม<sup>1</sup>

<sup>1</sup>พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, ประกาศการพระราชพิธี  
 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2509), 2 : 8-9.

คำประกาศเทวดาพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่สันนิษฐานว่าคงมีข้อความเช่นเดียวกับในรัชกาลก่อน ๆ

ส่วนคำประกาศเทวดาพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้คัดข้อความบางตอนออก นอกนั้นคงเดิม เช่นเดียวกับในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อความที่ตัดออกคือ

สมนุตา จุกกวาเห็สุ อตุราคจนนุฑู เทวดา  
สทหมมม มุนิราชสสุ สณนุฑู สคคโมกขทั ฯ

ชมมสวนกาโล อยมภทนต์ตา  
ชมมสวนกาโล อยมภทนต์ตา  
ชมมสวนกาโล อยมภทนต์ตา

ในระหว่างการเจริญพระพุทธมนตร์ ฝ่ายพราหมณ์ก็ทำพิธีตามลัทธิพราหมณ์ คือถวายน้ำพระมหาสังข์ แล้วถวายใบสมิทธิ คือ ใบมะม่วง ใบทอง และใบตะขบ ให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบังคพระองค์ ซึ่งถือว่าเป็นการบังคของภยันตราย อุบัติวินตราย และโรคันตราย ให้แผ้วพ้นจากพระองค์ แล้วพราหมณ์ก็นำใบไม้เหล่านี้ไปกระทำ ศาสตร์บูชาขุโบหมเพลิงที่โรงราชพิธีพราหมณ์ตามไสยวิธี

สถานที่ที่ประกอบกรพระราชพิธีเบื้องต้นของการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กระทำพิธีจุดเทียนชัยและเจริญพระพุทธมนตร์บรมราชาภิเษกที่พระที่นั่งอมรินทราภิเษก รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทำพิธีจุดเทียนชัยที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และเจริญพระพุทธมนตร์บรมราชาภิเษกที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานองค์ตะวันตก ทั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมากระทำพิธีจุดเทียนชัยที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และเจริญพระพุทธมนตร์บรมราชาภิเษกที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ส่วนในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานจัดเป็นที่ทำพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรโดยเฉพาะ

ค. พิธีบรมราชาภิเษก เมื่อพิธีเบื้องต้นเสร็จสิ้นแล้วในวันรุ่งขึ้นจะเป็นพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งเป็นพิธีที่สำคัญที่สุดในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ประกอบด้วย

พิธีทรงพระมูรธาภิเษก พิธีถวายน้ำอภิเษกจากผู้แทนทิศทั้งแปดที่พระแท่นอัฐทิศอุทุมพร-  
ราชอาสน์ และพิธีถวายสิริราชสมบัติและเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรบิฐ

1. พิธีทรงพระมูรธาภิเษก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้จะทรงรับ  
พระบรมราชาภิเษกเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงจุกชูปเทียน  
บูชาพระรัตนตรัย สมเด็จพระสังฆราชถวายศีล เมื่อทรงศีลแล้วเสด็จขึ้นทอพระ-  
สุราลัยพیمان ผลัดคนลองพระองค์ ทรงเสวตพัสตร์ชลิบทอง ครั้นได้เวลามหาพิธี-  
มงคลฤกษ์ พระมหाराชครูเชิญเสด็จสู่พระมณฑปพระกระยาसनาน พราหมณ์เชิญพระ-  
ปฎิมาชัยและพระพิฆเนศวรนำเป็นค้อนำ ค้อนอ ๆ มาเป็นพราหมณ์ขับไม้บันเตาะวัน  
2 ค้อน เป่าสังข์อุทตราวัฏ 2 ค้อน เป่าสังข์ทักษิณาวัฏ 1 ค้อน โปรยข้าวตอก 1 ค้อน ค้อน  
สุดท้ายเป็นเจ้ากรมพราหมณ์พุดธิภาค (พราหมณ์พวกหนึ่งมีหน้าที่ทำพิธีเกี่ยวกับช้าง  
และบัคเสนียคจัญไร) หรือพราหมณ์ที่ทำหน้าที่พรมน้ำมนตร์ในการพระราชพิธี กับ  
พระมหाराชครู

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-  
เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เพิ่มกระบวนนำเสด็จคือเพิ่มกระบวนพระศำรวจทางหลวง  
เชิญธงไชยราชกระบี่ชูและธงไชยพระครุฑพ่าห์ ส่วนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ  
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มีพราหมณ์ขับไม้บันเตาะวันนำเสด็จ

พระพุทธรูปที่เชิญนำเสด็จนี้ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-  
เจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาได้เปลี่ยนจากพระปฎิมาชัยเป็นพระชินวโลหะ ซึ่งเป็นพระมงคล  
ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเคิมพราหมณ์เป็นผู้เชิญทั้งพระพุทธรูป  
และพระพิฆเนศวร ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา  
ราชบัณฑิตนึ่งขาวเป็นผู้เชิญพระพุทธรูป

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงหน้าพระมณฑปพระกระยาसनาน ทรงจุกชูปเทียน  
สังเวยเทวคากกลางหาว แล้วเสด็จขึ้นบนพระมณฑปประทับเหนือคังไม้อุทุมพรหุ้มผ้าขาว  
ฉั้นพระพักตร์สูงมงคลทิศ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและรัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงฉั้นพระพักตร์สูงทิศตะวันออก รัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงฉันทพระพักตร์สูทศีสาน รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง  
 ฉันทพระพักตร์สูทศิพายัพ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉันท  
 พระพักตร์สูทศิอากเนย์ ล้วนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและ  
 รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ปรากฏว่าทรงฉันทพระพักตร์สูทศิโค  
 จากนั้นชาวพระญามาลาถวายเครื่องพระมรุชาภิเษก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวิก  
 นำในพระครอบอุบพระเจ้า แล้วเจ้าพนักงานไซสหัสชาราจากเพคานพระมณฑล  
 ไปรับน้ำสรอง ขณะสรองสหัสชาราโหระลันฆ้องชัย เจ้าพนักงานประโคนแตรสังข์  
 คุรียงค์ ทหารกองแก้วจินดาถึงปิ่นมหาฤกษ์ มหาชัย มหาจักร มหาปราบยุคเฉลิม  
 พระเกียรติยศ เมื่อสรองสหัสชาราแล้ว สมเด็จพระสังฆราชขึ้นถวายน้ำพระพุทธรมนตรี  
 ค่ายพระครอบที่พระชนองและพระหัตถ์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า  
 อยู่หัวเปลี่ยนจากพระชนองเป็นที่พระอังสา พระบรมราชวงศ์ผู้ใหญ่ขึ้นถวายน้ำพระ  
 พุทธรมนตรีค้ำพระเศวตที่พระหัตถ์ เจ้าน้ำที่พระราชพิธีผู้ใหญ่ถวายน้ำพระพุทธรมนตรี  
 ในพระครอบและพระเศวตต่าง ๆ ให้ทรงรับไปสรองที่พระอังสาคั้งซ้ายขวา พราหมณ์  
 ถวายน้ำพระมหาสังข์และน้ำมนต์ในพระเศวตเบญจครรภ เจ้าพนักงานญามาลาผู้ใหญ่  
 ถวายพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏคามชัตติยราชประเพณี แล้วเสด็จขึ้นสู่อุหอพระสุราลัยพิมาน  
 โดยมีกระบวนนำเสด็จเหมือนเมื่อเสด็จลง

2. พิธีถวายน้ำอภิเษก เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นสู่อุหอพระสุราลัยพิมานแล้วก็ทรงเครื่องบรมราชัญชิภาภรณ์ เสด็จออกพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

ประทับเหนือพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ภายใต้พระบวรเศวตฉัตรเพื่อทรงรับน้ำ  
 อภิเษกจากผู้แทนทิศทั้งแปด เริ่มแรกทรงฉันทพระพักตร์สูทศิศะวันออก แก้วรัชกาล  
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฉันทพระพักตร์สูทศิเหนือ และรัชกาล  
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉันทพระพักตร์สูทศิศะวันตกเฉียงเหนือ  
 ราชบัณฑิตประจำทิศเข้าไปคุกเข่าถวายบังคมกล่าวคำถวายพระพรชัยมงคล ถวายแวน  
 แคว้นถวายดินแดนถวายพุทธศาสนา และถวายประชาชนซึ่งอยู่ในทิศนั้น ๆ ให้สมเด็จพระ  
 พระเจ้าอยู่หัวทรงปกป้องกันคุ้มครองและหนุนบำรุงแล้วจึงถวายน้ำอภิเษก สมเด็จพระเจ้า  
 อยู่หัวทรงรับน้ำอภิเษกค้ำพระหัตถ์แล้วทรงจิบและทรงอุบพระพักตร์ กับทรงรับค้ำ  
 พระเศวตเบญจครรภไว้อีกหน่อยหนึ่งแล้วจึงมีกระแสดพระราชาภิเษกตอบ เมื่อสิ้นกระแสด



พระราชารัตนพรหมณ์เป่าสังข์ พรหมณ์พิชิตถวายน้ำพระมหาสังข์ พรหมณ์พฤชบาต  
ถวายน้ำเทพมนตร์ถวายพระครอบสัมฤทธิ์ ก่อจากนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแผ่นดินพระองค์  
ไปประทับทิศตะวันออกเฉียงใต้ ราชบัณฑิตและพรหมณ์ประจำทิศถวายพระพร ถวาย  
น้ำอภิเชก น้ำพระมหาสังข์และน้ำเทพมนตร์เช่นเดียวกับทิศตะวันออก ทำดังนี้เวียน  
ไปจนครบ 8 ทิศ

ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พรหมณ์เป็นผู้ถวายน้ำอภิเชก น้ำพระมหาสังข์  
และน้ำเทพมนตร์

ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชกาลพระบาท  
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชบัณฑิตเป็นผู้ถวายน้ำอภิเชก พรหมณ์พิชิตถวายน้ำ  
พระมหาสังข์ และพรหมณ์พฤชบาตถวายน้ำเทพมนตร์

ส่วนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นกาลสมัย  
ที่ได้มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข  
แล้ว เพื่อให้เป็นการเหมาะสมแก่ระบอบการปกครองจึงได้มีการเปลี่ยนผู้ถวายน้ำ  
อภิเชกมาเป็นสมาชิกรัฐสภา ส่วนการถวายน้ำพระมหาสังข์และน้ำเทพมนตร์คงเป็น  
พรหมณ์เช่นเดิม สมาชิกกรัฐสภาที่ถวายน้ำอภิเชกแต่ละทิศมิได้กล่าวคำถวายพระพร  
และถวายคินแดนแต่ละทิศดังแต่ก่อน มาถวายพระพรภายหลังเมื่อทรงรับน้ำอภิเชกครบ  
ทั้ง 8 ทิศแล้ว โดยเสด็จมาประทับทิศตะวันออกอีกครั้งหนึ่ง แล้วประธานวุฒิสภาถวาย  
พระพรเป็นภาษาบาลีว่า "รตนตฺตยานุภาเวน อวลิตฺตฺเทน วารินา สิหฺมตฺตฺตุ สิหฺมตฺตฺตุ  
สิหฺมตฺตฺตุ ยาดากถ" ประธานสภาผู้แทนราษฎรถวายพระพรเป็นภาษาไทยว่า  
"ถวายอำนาจพระรัตนกยานุภาพและน้ำพระมูราขามิต ของจงเป็นผลสำเร็จ ของจง  
เป็นผลสำเร็จ ของจงเป็นผลสำเร็จ ความคำที่ข้าพระพุทธเจ้าถวายพระพร"<sup>1</sup>

<sup>1</sup>ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งกรุง-  
รัตนโกสินทร์, หน้า 20.



คำถวายพระพร แว่นแคว้นดินแดนที่ราชบัณฑิตประจำทิศแต่ละทิศกราบบังคมทูลและกระแสนพระราชาวัลสถอบนี้ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาใช้ทั้ง 2 ภาษา คือ ภาษาบาลีและภาษาไทย

3. พิธีถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับน้ำอภิเษกที่พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์แล้วได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พระที่นั่งภัทรบิฐภายในพระบรมเวศตจักร เพื่อทรงรับการถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ โดยมีกระบวนนำเสด็จพระราชดำเนินเป็น 2 สาย เหมือนเมื่อเสด็จทรงพระมูรธาภิเษก นอกจากกระบวนนำเสด็จแล้วยังมีริ้วขบวนเชิญเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค และพระแสงอัญญาวุธ ตามเสด็จอีกด้วยโดยแยกเป็น 4 สายดังนี้คือ

	ชาย	ชาย	ชาย	ขวา
แถวที่ 1	พระมหา- เศวตฉัตร	พระสังวาล- พราหมณ์ชูร่า	พระสุพรรณบัฏ	พระมหาพิชัยมงกุฏ
แถวที่ 2	ขารพระกร	พระสังวาล- พระนพ	พระสังวาลนพ- รัตนราชวราภรณ์	พระขรรค์ไชยศรี
แถวที่ 3	พิศวาลวิชนี	พระแสงจามรี	พระแสงข้าง- เผือก	ฉลองพระบาท
แถวที่ 4	ขารพระกร- เทวรูป	พระขำรงค์- วิเชียรจินดา	พระขำรงค์- รัตนวราวุธ	พระแสงฝักทองเกลี้ยง
แถวที่ 5	พระสุพรรณ- ศรีบัวแดง	พานพระชั้น- หมาก	พระมณฑป	พระเต้าทักนิไผทก
แถวที่ 6	พระแสงคาบ- เขลย	พระแสงจักร	พระแสงตรี	พระแสงหอกเพชรรัตน
แถวที่ 7	พระแสง- ของ้าว แสลงพลพาย	พระแสงคาบเขน	พระแสงธนู	พระแสงปืนคาบศอก- ข้ามแม่น้ำสโคง



เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับพระที่นั่งภัทรบิฐแล้ว พระมหाराชครู  
รายเวทสรร เสริฐโกธราศอัญเชิญพระอิศวรมาสถิตในพระองค์ จบแล้วกราบบังคมทูล  
เฉลิมพระปรมาภิไธย และกราบบังคมทูลถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ด้วยภาษามาลีและ  
ภาษาไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอบด้วยภาษามาลีและ  
ภาษาไทยเช่นกัน ดังนี้คือ

คำกราบบังคมทูลด้วยภาษามาลีว่า ยคุเม เม เทโว โอกาส์ กโรตุ ฯ  
ยโท จ โย เทโว มุทธาภิสิตโต มหาราชา สยามานมินุโท โหติ เคน มย  
สมคฺชา ทฺตุวา เทวสุส สุวณฺณปฏฺเม ยถาลิขิตํ อภิเชยฺยํ กโรม อีสฺตริยานุรูปานิ  
จ ราชกกุธภณฺทานิ นียาเทม ฯ สาธุ เทโว เคน อภิเชยฺเยน วิสุสฺสโต โหตุ  
อิมานิ จ ราชกกุธภณฺทานิ ปฏิคฺคฺหาตุ ฯ ตถา กตฺวา ราชภารํ วนฺทุโต  
พฺหุโน ชนฺสุส อุตฺถาย หิตาย สุชาย ชฺมฺเมน สเมน รชฺชํ กาเรตุ ฯ

พระราชดำรัสตอบว่า เอว พฺรฺาหฺมณฺ ฯ

คำกราบบังคมทูลด้วยภาษาไทยว่า ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า-  
ปกกระหม่อม ขอโคตรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราช  
วโรกาสแก่ข้าพระพุทธเจ้า ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโคตรงรับพระ-  
มูธาภิเษกเป็นบรมราชาธิราชเป็นเจ้าเป็นใหญ่ของประชาชนชาวสยาม เหตุ  
ดังนั้นข้าพระพุทธเจ้าทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ขาตุลละอองธุลีพระบาทผู้มีทาน  
เสนาบดีเป็นประธานและสมณพราหมณาจารย์ทั้งปวงพร้อมเพรียงมีน้ำใจเป็นอัน  
เดียวกัน ขอชนานพระปรมาภิไธยถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคังโคจราริก  
ไว้ในพระสุพรรณภูมิ และขอมอบถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์อันสมพระราช  
อิสริยยศฯ ขอโคตรงเฉลิมพระปรมาภิไธยโดยกำหนดนั้นและทรงรับเครื่องราช  
กกุธภัณฑ์ที่ ครั้นแล้วขอให้ทรงราชการะคำรงราชสมบัติโดยสม่ำเสมอเพื่อ  
ประโยชน์เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชนสืบไป ขอเดชะ ฯ

พระราชดำรัสตอบว่า ขอบละพราหฺมณฺ

เมื่อสิ้นกระแสพระราชดำรัส พราหฺมณเป่าสังข์ โห่ลั่นฆ้องชัย เจ้าพนักงาน  
ขับไม้มโห่ตะโพน ประโคมสังข์ แตร มโหระทึก เครื่องดุริยางค์ดนตรี ทหารยิง  
ปืน มุทาทักษ มหาชัย มหาปราบยุค ทหารบกทหารเรือยิงปืนใหญ่เฉลิมพระเกียรติ-  
ยศแห่งละ 101 นัด พระสงฆ์ในพระอารามทั้งหลายคุกย่ำระฆังถวายพระพรชัยมงคล  
อารามละ 7 ลา เพื่อประชาชนทั้งหลายโคตรคัมเป็นที่หมายว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว  
โคตรเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกแล้ว ณ วันที่<sup>1</sup>

<sup>1</sup>พระยาประกาศอักษรกิจ (เสงี่ยม รามนันท์), จดหมายเหตุบรมราชาภิเษก  
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 31-32.

ในช่วงเวลาที่ประโคมอยู่นั้นพระมหाराชครูถวายพระสุพรรณบัฏ เครื่อง-  
สิริราชกกุธภัณฑ์และพระแสงอัญญาวุธ ตามลำดับสิ่งของดังต่อไปนี้

1. พระสุพรรณบัฏ ทรงรับแล้วพระราชทานให้ผู้เชิญ เชิญมาขึ้นข้างที่  
ประทับ
2. พระสังวาลพราหมณ์ชฎา ทรงรับสวมพระองค์เฉียงซ้าย
3. พระสังวาลนพรัตนราชวรารภรณ์ } ทรงรับสวมพระองค์เฉียงขวา
4. พระสังวาลพระนพ
5. พระมหาพิชัยมงกุฎ ทรงรับมาสวม
6. พระแสงขรรค์ไชยศรี ทรงรับวางบนโต๊ะเบื้องซ้าย
7. ขารพระกร } ทรงรับวางบนโต๊ะเบื้องขวา
8. พัดวาลวิชนี
9. พระแสงจามรี } ทรงรับวางบนโต๊ะเบื้องซ้าย
10. พระแสงหางช้างเผือก
11. พระขำมรงค์วิเชียรจินดา } ทรงสวม
12. พระขำมรงค์รัตนวาราวุธ
13. ฉลองพระบาท พระมหाराชครูสอดถวาย
14. พระแสงฝักทองเกดเลี้ยง ทรงรับแล้วพระราชทานมหาดเล็กเชิญไป  
ขึ้นท้ายพระที่นั่งภัทรบิฐ เบื้องซ้าย
15. ขารพระกร เพชรรูป ทรงรับแล้วพระราชทานมหาดเล็กเชิญไปขึ้น  
ท้ายพระที่นั่งภัทรบิฐ เบื้องขวา
16. พระสุพรรณศรีบัวแฉก } มหาดเล็กผู้เชิญ เชิญไปทอบนโต๊ะเบื้องขวา
17. พานพระชันหมาภ
18. พระมณฑป } มหาดเล็กผู้เชิญ เชิญไปทอบนโต๊ะเบื้องซ้าย
19. พระเท้าทักษิโณทก

- 20. พระแสงทอกเพชรรัตน
- 21. พระแสงคานเฉลย
- 22. พระแสงตรี
- 23. พระแสงจักร
- 24. พระแสงคานเขน
- 25. พระแสงขลุ
- 26. พระแสงของาวแสนพลพาย
- 27. พระแสงปืนคานชุกข้ามแม่น้ำสโคง

ทรงรับแล้วพระราชทาน  
มหาดเล็กเชิญไปยื่นเบื้องหลัง  
พระที่นั่งภัทรบิฐหังก้านช้ายและขวา

ต่อจากนี้เจ้ากรมพรทมนต์พฤฒินาคราบบังคมทูลถวายพระนพปฎลมหา-  
เศวตฉัตรด้วยภาษาบาลี และทรงมีพระราชดำรัสตอบด้วยภาษาบาลี แล้วกราบ  
บังคมทูลด้วยภาษาไทย และทรงมีพระราชดำรัสตอบด้วยภาษาไทยอีกครั้งหนึ่ง ดังนี้คือ

คำกราบบังคมทูลภาษาบาลีว่า ยศุเช เม เทโว โลกาส์ กโรตุ ๗ ยโต จ  
โซ เทโว มุฑุชาภิสสิโต มหาราชา สยามานมินุโท โหติ เตน มยฺ สุตจจนฺตํ  
เทวสุส นียยาเทม ๗ สาธุ เทโว อิมํ ปฏิคฺคเหตฺวา อมฺหากํ อูปริราชกํ อามํ  
ปลาเรตฺวา นาโต หุตฺวา ชมฺมิกํ รกฺขาวรณคฺคฺติ สํวิทฺตุ ๗

พระราชดำรัสตอบว่า เอว พุราหมณ ๗

คำกราบบังคมทูลภาษาไทยว่า ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า-  
ปกเกล้าพระหม่อม ขอไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชโองการ  
แก่ข้าพระพุทธเจ้า ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไต่ทรงรับพระบรมราชโองการ  
เป็นบรมราชาธิราชเป็นเจ้าเป็นใหญ่ของประชาชนชาวสยาม เหตุคั้งนั้นข้าพระ-  
พุทธเจ้าทั้งหลายทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ขาทูลละอองธุลีพระบาทมีท่านเสนาบดี  
เป็นประธานและสมณพราหมณาจารย์ทั้งปวง ขออมอบพระเศวตฉัตรนี้ถวาย  
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอไต่ทรงรับแล้วแด่พระราชอาญาปกเกล้าฯ  
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงตลอดถึงอาณาประชาราษฎร์ เป็นบรมนาถทรงจัดการ  
คุ้มครองรักษาป้องกันอันเป็นธรรมเนียมสืบไป ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบด้วยภาษาไทยว่า ขอพระพรหมณ์<sup>1</sup>

<sup>1</sup>พระยาประกาศอักษรกิจ (เสงี่ยม รามนันท์), จดหมายเหตุบรมราชาภิเษก  
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 34.

เมื่อสิ้นกระแสพระราชดำริแล้ว พระสิทธิชัยบดีเชิญพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรขึ้นถวายในขณะนั้นพราหมณ์เป่าสังข์ โห่ลั่นข้องชัย เจ้าพนักงานประโคมแตร สังข์ บัณเฑาะว์ มโหระทึก และเครื่องดุริยางค์ดนตรี เมื่อทรงรับแล้วพระราชทานเจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญไปยืนอยู่ท้ายพระที่นั่งภัทรบิฐ เบื้องขวาจึงหยุดประโคม แล้วพราหมณ์ร่ายอนุญูภควิมณฑ์และวิษณุมนตร์ถวายพระพรชัยจบแล้วพระมหाराชครูถวายชัยมงคล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระปฐมบรมราชโองการแก่พระมหाराชครู

พระปฐมบรมราชโองการตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นท่านองเดียวกัน ดังนี้คือ "พระรณพฤษ์ ชลธี และสิ่งของในแผ่นดินทั่วทั้งพระราชอาณาเขต ซึ่งหาผู้ทรงแทนมิได้นั้น ตามแต่สมณชีพราหมณาจารย์ราษฎรจะพึงปรารถนาเถิด"<sup>1</sup>

พระปฐมบรมราชโองการรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีว่า

คุณพราหมณ์ บัดนี้เราทรงราชการ ะครองแผ่นดินโดยธรรมสม่ำเสมอเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชน เราแต่ราชอาณาจักรเห็นอานาจทั้งหลายกับ โภคสมบัติ เป็นที่พึงจัดการปกครองรักษาป้องกันอันเป็นธรรมสืบไป ท่านทั้งหลายจงวางใจอยู่ตามสบายเถอ<sup>2</sup>

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนั้น พระองค์ทรงเป็นพระประมุขของประเทศที่มีได้ทรงใช้พระราชอำนาจบริหารโดยพระองค์เอง ตั้งแต่ก่อน ดังนั้นพระปฐมบรมราชโองการจึงมิได้เป็นไปตั้งรัชกาลก่อน คงมีพระปฐมบรมราชโองการแต่เพียงว่า "เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์

<sup>1</sup>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505), หน้า 89.

<sup>2</sup>พระยาประกาศอักษรกิจ (เสงี่ยม รามนันท์), จดหมายเหตุบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 36.



สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"<sup>1</sup>

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปฐมบรมราชโองการแก่พระมหาราชครูแล้ว ทรงหลังพระเศวตทมิโนทกทั้งพระราชสัตยาธิษฐาน ทั้งพระราชหฤทัยที่จะดำรงทศพิธราชธรรมเพื่อความไพบูลย์รุ่งเรืองของพระราชอาณาจักรและเพื่อความสุขสวัสดิ์แห่งมวลชน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลังพระเศวตทมิโนทกแล้ว ทรงเปลื้องพระมหาพิชัยมงกุฎและพระชฎามงค์พระราชทานใหม่หาคเล็กเชิญไว้แล้วทรงไปรยคอกพิฑุลเงินพิฑุลทองพระราชทานแก่ราหมณ์ พระมหาราชครูถอดฉลองพระบาทเชิงงอนมอมมหาคเล็กรับไปขึ้นประจำตำแหน่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยลาถพระบาทขึ้นสู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน มหาคเล็กเชิญเครื่องตามเสด็จระหว่างทางทรงไปรยคอกพิฑุลเงินพิฑุลทองพระราชทานผู้เฝ้าหูละของขลุ้พระบาท บนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานองค์ตะวันตกนี้จัดเป็นที่ถวายภัคทาหารแก่พระสงฆ์ในคอนเ้าของวันบรมราชาภิเษก เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปนั้นพระสงฆ์กระทำภคกิจเสร็จแล้ว พระองค์ทรงประเคนจุบัจจัยไทยธรรม แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา สมเด็จพระสังฆราชถวายอดิเรกเป็นครั้งแรกในรัชกาล ต่อจากนั้นพระสงฆ์ถวายพระพรลากลับส่วนพระสงฆ์ผู้สวดมนตร์ในพิธิ์จุดเทียนชัยเข้าไปนั่งประจำที่อาสนสงฆ์ภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย สวดคาถาคับเทียนชัย สมเด็จพระราชาคณะทำพิธิ์คัมเทียนชัย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้จัดถวายภัคทาหารแก่พระสงฆ์ภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงประเคนจุบัจจัยไทยธรรมที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยโดยมีมหาคเล็กเชิญพระแสงขรรค์ชัยศรีตามเสด็จ ส่วนเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์อื่น ๆ มิได้เชิญตามเสด็จ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นแล้ว สมเด็จพระสังฆราชทรงคัมเทียนชัย ซึ่งต่างจากรัชกาลก่อน ๆ ที่สมเด็จพะสังฆราชเป็นผู้จุดและพระราชาคณะ

<sup>1</sup>ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์, พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งกรุงรัตนโกสินทร์,

เป็นผู้ค้น

นอกจากนี้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนี้มีการเปลี่ยนแปลงช่วงตอนของการถวายพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร คือ นำขึ้นถวายที่พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์หลังจากที่ทรงรับน้ำอภิเษกแล้ว และที่พระที่นั่งภัทรบิฐได้กางกั้นพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรแทนพระบวรเศวตฉัตร ซึ่งในรัชกาลก่อน ๆ การถวายพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรกระทำหลังจากการถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์และพระแสงอัญญาวุธแล้ว

ง. พิธีเบี่ยงปลาย มีการเสด็จออกมหาสมาคม สถาปนาสมเด็จพระบรมราชาธิราชแล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทำพิธีประกาศพระองค์เป็นศาสนูปถัมภกในพระบวรพุทธศาสนา ถวายบังคมพระบรมศพ พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระอัครมเหสีในรัชกาลก่อน ๆ และเสด็จเฉลิมพระราชมณเฑียร

1. การเสด็จออกมหาสมาคม พิธีเสด็จออกมหาสมาคมนี้กระทำในตอนบ่ายของวันที่ทรงรับพระบรมราชาภิเษก ในพิธีนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องบรมราชาภิเษก ทรงพระแสงขรรค์ชัยศรี (รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระแสงเวียงศ) เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเสด็จขึ้นประทับเหนือพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาทสมเด็จพระราชบิดาลงที่ใต้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร มหาดเล็กเชิญพระแสงรายคืนทองขึ้นประจำพระราชบิดาลงที่หุ้มและเบื้องหลังมีมหาดเล็กถวายอุยานพักโอบก เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหาพิชัยมงกุฎและเจ้าพนักงานสอดคนลงพระบาทเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ถวายแล้ว เมื่อไต่อกุมฤกษ์มหาดเล็กกราบทูล เจ้าพนักงานไชพระวิสูตรเบื้องหน้าพระราชบิดาลงให้เปิดออก เจ้ากรมพระตำรวจหลวงชุมพุมคอกไม้ทองเป็นสัญญาณชาวประโคมกระทั่งมโหระทึกและประโคมแตรสังข์กลองชนะขึ้นพร้อมกัน ทหารกองแก้วจินคายังปืนมหาฤกษ์ มหาชัย มหาปราบยุค เฉลิมพระเกียรติยศ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งปวงที่เฝ้าหูลละอองธุลีพระบาท ณ ที่นั้นถวายบังคมพร้อมกัน

เมื่อสิ้นเสียงประโคมแล้ว มุขมนตรีและเสนาบดีจตุสดมภ์กล่าวคำกราบบังคมทูลโดยลำดับดังนี้คือ

สมุหนายก กราบบังคมทูลถวายพระยาข้างต้น พระยาม้าต้น หัวเมืองเอก โท ศรี จัทวา และไพร่พลฝ่ายพลเรือน

สมุหพระกลาโหม กราบบังคมทูลถวายพระมหาพิชัยราชรถ เรือพระที่นั่ง เรือกระบวนพร้อมเครื่องสรรพยุทธกับถวายหัวเมืองเอก โท ศรี จัทวา และไพร่พลฝ่ายทหาร

เสนาบดีจตุสดมภ์ฝ่ายวัง กราบบังคมทูลถวายพระมหาปราสาทพระราชวัง พระราชนทรยานและเครื่องสูงเฉลิมพระเกียรติยศ

เสนาบดีจตุสดมภ์ฝ่ายเวียง กราบบังคมทูลถวายกรุงเทพมหานคร

เสนาบดีจตุสดมภ์ฝ่ายคลัง กราบบังคมทูลถวายเครื่องราชพิทยากร ราชสมบัติ ทั้งสิบสองท้องพระคลัง

เสนาบดีจตุสดมภ์ฝ่ายนา กราบบังคมทูลถวายขี้นุอาหารและแคนสถานลานนา หัวพระราชาอาณาจักร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการมอบให้เจ้าพระยาเสนาบดีทั้งหลายทูลบำรุงสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนไว้ให้ดีเพื่อประโยชน์ที่จะป้องกันรักษาแผ่นดินท่าบำรุงพุทธศาสนาและประชาชนสืบไป

เมื่อจบกระแสพระราชดำรัสแล้วมหาดเล็กกราบรับ เจ้าพนักงานปิดพระวิสูตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น เป็นอันเสร็จพิธีการออกมหาสมาคม

พิธีการ เสด็จออกมหาสมาคมดังกล่าวข้างต้น เป็นพิธีที่กระทำตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องสถานที่ คือในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จออกมหาสมาคม ณ พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท ทั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นต้นมา เสด็จออกมหาสมาคม ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา มีทหารบก ทหารเรือ ยิงปืนใหญ่เฉลิมพระเกียรติยศฝ่ายละ 21 นัด ขณะเปิดพระวิสุทธรเสด็จออกมหาสมาคมเป็นการถวายความเคารพตามธรรมเนียมสากล

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงหลายประการคือ เมื่อพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. 2453 ใ้มีเจ้ากรมพระตำราจหลวงเชิญธงไชยราชกระบี่ขลุ่ย และธงพระครุฑพ่าห์ขึ้นสองข้างพระราชบัลลังก์เพิ่มขึ้นด้วย และเมื่อเปิดพระวิสุทธรพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และข้าทูลละอองธุลีพระบาทขึ้นถวายคำนับไม่ต้องนั่งถวายบังคมดังแต่ก่อน การกราบบังคมทูลในพิธีเสด็จออกมหาสมาคมก็เปลี่ยนไปไม่ได้ให้เสนาบดีทุกกระทรวงกราบบังคมทูลถวายสรรพสมบัตินั่งแต่ก่อน เพียงแต่ให้เสนาบดีที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดีมานานกว่าผู้อื่นเป็นผู้กราบบังคมทูลในนามพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง ข้อความที่กราบบังคมทูลก็เปลี่ยนเป็นถวายพระพรชัยมงคล และสำแดงความจงรักภักดี ณ เบื้องพระยุคลบาทมิใช่ถวายเมือง ถวายไพร่พล และทรัพย์สิ่งสิ่งแต่ก่อน ส่วนกระแสนพระราชดำริสตอบก็มีข้อความโดยสรุปว่าทรงขอบพระทัยและขอบใจทุกคนที่ถวายพระพร และทรงขอให้ทุกคนพร้อมใจกันปฏิบัติราชการแผ่นดินเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระบวรพุทธศาสนาและอาณาจักร กับเพื่อความสมบูรณ์พูนสุขของประชาชน

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชองครักษ์เป็นผู้เชิญธงไชยราชกระบี่ขลุ่ยและธงพระครุฑพ่าห์ ส่วนการถวายพระพรชัยมงคลพระบรมราชวงศ์ผู้ใหญ่เป็นผู้ถวายพระพรชัยมงคลแทนในนามพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และข้าราชการทั้งปวง

ส่วนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ขณะประทับเหนือพระที่นั่งสุทไธสน์กาญจนสิงหาสน์มิได้ทรงพระแสงขรรค์ชัยศรี ดังรัชกาลก่อน ๆ แต่มีมหาดเล็กยืนอยู่เบื้องซ้ายพระราชบัลลังก์ นอกจากนี้ยังมีมหาดเล็กเชิญเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์และพระแสงอัญญาขลุ่ยยืนอยู่เบื้องซ้ายและเบื้องขวาพระราชบัลลังก์ที่ประทับด้วย แต่มิได้มีการเชิญธงไชยราชกระบี่ขลุ่ยและธงพระครุฑพ่าห์ดังเช่นที่ได้กระทำมาในรัชกาลก่อน ส่วนการถวายพระพรชัยมงคลก็ได้เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม



สอดคล้องกับประเพณีการปกครองของประเทศในเวลานั้นด้วย กล่าวคือ นายกรัฐมนตรี เป็นผู้กล่าวคำถวายพระพรในนามคณะรัฐมนตรีและข้าราชการทั้งฝ่ายทหาร พลเรือน และประธานรัฐสภาเป็นผู้กล่าวคำถวายพระพรในนามของประชาชน

อนึ่ง ในตอนเสด็จออกมหาสมาคมนี้ เจ้าหน้าที่ได้นำพระราชพาหนะซึ่งถือว่าเป็นราชพาหนะของพระจักรพรรดิ คือ พระที่นั่งราเชนทรยาน พระยาข้างคัน พระยาม้าคัน และเรือพระที่นั่งกิ่งมาเทียบไว้ที่เกยและที่ท่าซึ่งเป็นທີ່สำหรับเสด็จทรงพระราชพาหนะนั้น ๆ ด้วย เช่น เสด็จออกมหาสมาคมที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยก็นำพระที่นั่งราเชนทรยานและพระยาข้างคัน เทียบเกยพระที่นั่งสุลาลัยภิรมย์ นำพระยาม้าคันขึ้นที่สนามหน้าพระทวารเทเวศร์รักษา และนำเรือพระที่นั่งกิ่งซึ่งเป็นเรือพระราชพิธีเทียบไว้ที่ท่าราชวรดิษฐ์

2. ฝ่ายในถวายพระพรชัยมงคล เมื่อพิธีการเสด็จออกมหาสมาคม เสร็จสิ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐอีกครั้งหนึ่ง พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในและท้าวนางเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ท้าววรจันทร์กราบบังคมทูลถวายสิบสองนางพระกำนัล พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในในนามของพระรราชวงศ์ท้าวนางและข้าทูลละอองธุลีพระบาท ฝ่ายในถวายพระพรชัยมงคล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีกระแสพระราชดำรัสตอบแล้วจึงเสด็จขึ้นเฉลิมพระราชมณเฑียร

การถวายสิบสองนางพระกำนัลนี้เป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นทรงราชย์ทรงพระราชดำริว่าประเพณีนี้ไม่สอดคล้องกาลสมัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกมิให้จัดให้มีการถวายสิบสองนางพระกำนัลในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระองค์ คงให้มีแต่การถวายพระพรชัยมงคลของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในเท่านั้น

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับพระบรมราชาภิเษกก็ไม่โปรดเกล้าฯ ให้มีการถวายสิบสองนางพระกำนัล แต่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ



ให้ทำพิธีประกาศสถาปนาพระชายาเดิมของพระองค์ขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีแทน ต่อจากนั้นพระราชวงศ์ฝ่ายในจึงถวายพระพรชัยมงคลแก่ทั้งสองพระองค์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีประกาศสถาปนาสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ พระอัครมเหสีขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินี เช่นเดียวกับที่ได้มีการสถาปนาครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

3. ประกาศพระองค์เป็นอัคร ศาสนูปถัมภกและถวายบังคมพระบรมศพ  
แต่เดิมมานั้น เมื่อเสร็จพิธีถวายสิบสองนางพระก้านัลแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเฉลิมพระราชมณเฑียรก่อนแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปถวายบังคมพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลก่อนที่ยังคงประดิษฐานอยู่ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปถวายเครื่องนมัสการพระพุทธรูปมหายานที่วัดบวรนิเวศวิหารที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ในบางรัชกาลก็เสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการพระพุทธรูปมหายานที่วัดบวรนิเวศวิหารก่อนแล้วจึงเสด็จมาถวายบังคมพระบรมศพ

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียงรัชกาลเดียวเท่านั้นที่โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไปประดิษฐานที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อที่จะได้ทรงถวายบังคมพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชบุรพการีในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงถวายเครื่องนมัสการพระพุทธรูปมหายานที่วัดบวรนิเวศวิหารแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปถวายบังคมพระบรมศพสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

การเสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการพระพุทธรูปมหายานที่วัดบวรนิเวศวิหารและถวายบังคมพระบรมศพนั้น แต่ก่อนเสด็จพระราชดำเนินหลังจากพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรแล้วจึงมิได้ทรงเครื่องบรมราชาภิเษก บางรัชกาลก็ทรงพระภูษาขาว บางรัชกาลทรงเครื่องทหาร การเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระอุโบสถวัดพระศรี-

รักษาศาสดารามก็ประทับพระราชยานอง เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนราบและพิธี  
ที่ทรงทำที่พระอุโบสถก็เพียงถวายเครื่องสักการะพุ่มไม้เงินทองเป็นพุทธบูชาเท่านั้น  
ยังไม่มีพิธีประกาศพระองค์เป็นพุทธอัครศาสนูปถัมภก

พิธีประกาศพระองค์เป็นพุทธอัครศาสนูปถัมภกนี้เริ่มกระทำครั้งแรกเมื่อ  
พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว  
เมื่อปี พ.ศ. 2454 ในกาลนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องบรมราชา-  
ภิเษก เสด็จสู่พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎ แล้วประทับ  
พระที่นั่งราเชนทรยานเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราใหญ่ไปยังพลับพลา  
เปลื้องเครื่องหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสด็จขึ้นพลับพลาทรงเปลื้องพระพิชัย-  
มงกุฎ แล้วทรงพระมาลาเส้าสูง เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระอารามโดยมีท้าวจ-  
หลวงหน้าเสด็จและมีเจ้าหน้าที่ภูษามาลากันมหาดเล็กเชิญเครื่องราชกกุธภัณฑ์และ  
พระแสงอัญญาวุธตามเสด็จ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นพระอุโบสถ กระทบขวัญ  
เครื่องทามไปยืนเชิญอยู่ตามตำแหน่งหลังที่ประทับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว  
ทรงจุกชูปเงินเทียนทองเครื่องนมัสการ และถวายต้นไม้เงินทองแด่พระพุทธรูป  
มณีนีรตนปฏิมากรเป็นพุทธบูชาแล้วเสด็จประทับราชบัลลังก์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า  
ถวายศีล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสมათานศีล แล้วทรงประกาศพระไตร-  
รัตนสันนิบาตรับเป็นพุทธศาสนูปถัมภกด้วยภาษามาลี พระสงฆ์เปล่งสังฆวาจา  
รับพระราชกระเส้าว่า "สาธุ" 3 ครั้ง แล้วสวดถวายพระพร จบแล้วถวายพระพรลา  
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระอุโบสถไปยังพลับพลา  
หลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎแล้วเสด็จขึ้นประทับพระที่นั่ง  
ราเชนทรยานเคลื่อนขบวนพยุหยาตราคืนสู่พระราชมนเทียร

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เสด็จไป  
ทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกในตอนบ่ายและเคลื่อนขบวนจาก  
พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เมื่อทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกแล้วได้เสด็จ  
พระราชดำเนินขึ้นถวายบังคมพระบรมรูปสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าที่  
ปราสาทพระเทพนิครค้าย แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตรา

จากพลับพลาหลังวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปยังพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท  
เสด็จขึ้นแล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทถวายบังคมและทรง  
ทอดผ้าสดับปกรณ์พระบรมอัฐิ และพระบรมศพแล้วจึงเสด็จขึ้นทางข้างใน

การเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกใน  
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนี้ พระองค์ทรงเครื่องบรมราชา-  
ภิเชก ทรงพระมาลาเส้าสูง มีโคทรงพระมหาพิชัยมงกุฎ พระราชยานที่ประทับก็ใช้  
พระที่นั่งพุดตานทองมีโคใช้พระที่นั่งราชนทรยานดั่งรัชกาลก่อน เสด็จโดยกระบวน  
แห่จากเกยหน้าพระทวารเทเวศร์รักษาพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยไปยังพระอุโบสถวัด  
พระศรีรัตนศาสดาราม ประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภก แล้วเสด็จพระราช  
ดำเนินขึ้นถวายบังคมพระบรมรูปที่ปราสาทพระเทพบิดร แล้วเสด็จโดยกระบวนแห่  
ไปยังพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทเสด็จขึ้นถวายบังคมพระบรมอัฐิที่พระที่นั่งดุสิต-  
มหาปราสาท

#### 4. พิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร

ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ  
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทำในตอนบ่ายหลังจากพิธีถวายสิมสองนางพระกำนัล  
หรือหลังจากที่เสด็จออกให้พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในถวายพระพรชัยมงคลแล้ว  
ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระทำพิธีเฉลิมพระราชม-  
ณเฑียรในตอนค่ำของวันบรมราชาภิเษก

พิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรมีขั้นตอนดังนี้คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว  
เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พระมณเฑียรโดยทางลาดพระบาทระหว่างเสด็จ  
พระราชดำเนินทรงไปยกคอกพิศุลเงินทองตลอดทาง พระราชวงศ์ฝ่ายในหรือสตรี  
ในตระกูลสูงเชิญเครื่องเกี่ยวกับการเฉลิมพระราชมณเฑียรตามเสด็จซึ่งมี วิหาร  
พานข้าวเปลือก พานถั่ว พานงา ผลผักเขียว หินบดยา ในบางรัชกาลราชวงศ์  
ฝ่ายในหรือสตรีในตระกูลสูงเชิญพระสุพรรณภาชน์ตามเสด็จด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินถึงอักษจันทร์มีนาง  
ถวายน้ำชำระพระบาทแล้วจึงเสด็จขึ้นสู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานองค์ตะวันออก เสด็จ

เข้าสู่ห้องพระบรมมหาราชวัง ทรงนมัสการพระรัตนตรัยแล้วเสด็จขึ้นประทับบนพระแท่นบรมมหาราชวัง พระราชวงศ์ผู้ใหญ่อยู่นอกกำแพงในดงกล้วยไม้หลายต้น ท้าวทรงกันดาลถวายลูกกุญแจ พระองค์ทรงรับวางไว้ข้างที่ แล้วเอนพระองค์ลงบรรทมเหนือพระแท่นเป็นพระฤกษ์ พระราชวงศ์ผู้ใหญ่อยู่นอกกำแพงถวายพระพรชัยมงคล เป็นอันเสร็จพิธี

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการถวายพระแสงข้างข้างเผือกเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง โดยถวายก่อนการถวายจันทมาศ ในรัชกาลก่อน ๆ มากก็มีการถวายพระแสงข้างข้างเผือกด้วย แต่บางรัชกาลถวายหลังการถวายจันทมาศ

เมื่อพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรเสร็จสิ้นแล้ว เจ้าพนักงานได้ตั้งบายศรีแก้วทอง เงิน ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระราชมณเฑียรเบญจกษัตริย์ เวียงเวียงสมโภชพระราชมณเฑียรตามซีกซ้ายขวาประเพณีด้วย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้เลื่อนวันเสด็จเฉลิมพระราชมณเฑียร เป็นวันรุ่งขึ้นก่อนจากวันที่ทรงรับพระบรมราชาภิเษก ส่วนการเวียงเวียงสมโภชพระราชมณเฑียรคงทำในวันที่เสด็จขึ้นบรมราชาภิเษก

5. การถวายดอกไม้ชูปเทียนและทรงสดับพระบรมเทศนา ใน

วันรุ่งขึ้นก่อนจากวันบรมราชาภิเษกจะมีพิธีเสด็จออกให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายดอกไม้ชูปเทียน เพื่อแสดงความจงรักภักดี ต่อจากนี้เป็นพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเป็นปฐมฤกษ์ เสร็จแล้วทรงสดับพระบรมเทศนาซึ่งพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่อยู่นอกกำแพงเนื่องในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ก่อนจากวันนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่ยังไม่ได้ถวายดอกไม้ชูปเทียนในวันก่อนเข้าถวายดอกไม้ชูปเทียนแล้วทำพิธีสถาปนาฐานันดรศักดิ์พระราชมณเฑียรและพระราชมณเฑียรค้ำฟ้าราชการ จากนั้นสมเด็จพระสังฆราชถวายพระบรมเทศนา เทวตาทิสนกถา ทศพิชราชธรรม และจักรพรรดิวัชร

พระบรมเทศนาดังกล่าวเป็นพระบรมเทศนาที่แสดงเพื่อเพิ่มพระราชศรัทธาปลาทะแห่งองค์พระมหากษัตริย์ที่จะไ้ทรงตั้งพระองค์ไว้ชอบ ทรงประกอบพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา และประชาชนด้วยดี สนับสนุนให้ทรง



ตั้งมั่นอยู่แต่ในทศพิธราชธรรม และจักรพรรดิราชจรยานุวัตร

พระธรรมเทศนาที่แสดงถวายนี้ถือว่าเป็นพระธรรมเทศนาที่สำคัญมาก สมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชาคณะที่ถวายเทศน์นี้ขึ้นนั่งบนพระแท่นพระมหาเศวตฉัตร มีคัมภีร์เทศน์บนธรรมมาสน์ธรรมคา เช่นการถวายเทศน์ในการพระราชพิธีอื่น

การถวายพระธรรมเทศนาเนื่องด้วยการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนี้ เริ่มมีขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลนี้มีเทศน์ 4 วัน ๆ ละ 1 กัณฑ์ ดังนี้คือ มงคลสูตร รัตนสูตร เมตตสูตร และทศพิธราชธรรม กับจักรพรรดิวัตรสูตร

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เพิ่มพระธรรมเทศนาเทวคาทิสกถาขึ้นอีก 1 กัณฑ์ รวมเป็น 5 กัณฑ์ แต่เทศน์เพียง 3 วัน คือวันแรกและวันที่สอง เทศน์วันละ 2 กัณฑ์ วันที่ 3 เทศน์ 1 กัณฑ์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระธรรมเทศนา 2 วัน โดยรวมมงคลสูตร รัตนสูตร และเมตตสูตร เข้าเป็นกัณฑ์เดียว แล้วเทศน์ในวันแรก ในวันที่สองถวายเทศน์เทวคาทิสกถา ทศพิธราชธรรม และจักรพรรดิวัตร ซึ่งรวมเข้าเป็นกัณฑ์เดียว

#### จ. พิธีเสด็จพระราชดำเนินเสียบพระนครโดยกระบวนพยุหยาตรา

เมื่อการถวายพระธรรมเทศนาเสร็จสิ้นแล้วเป็นอันเสร็จงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่มีขึ้นในพระราชฐาน ต่อจากนี้เป็นพิธีเสด็จพระราชดำเนินเสียบพระนครโดยกระบวนพยุหยาตราทั้งทางสถลมารคและชลมารค เพื่อให้อาณาประชาราษฎร์ได้มีโอกาสเฝ้าชมพระบารมี ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเสียบพระนครแต่ทางบกอย่างเดียว<sup>1</sup> ส่วนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชไม่ปรากฏ

<sup>1</sup>ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 22-33.



พิชชี

ส่วนที่คล้ายคลึงกันและส่วนที่แตกต่างกันของพิชชีราชาภิเษกสมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีความคล้ายคลึงและแตกต่างกับในสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายประการ คือ

1. ขั้นเตรียมพิชชี พิชชีที่กระทำเช่นเดียวกับในสมัยกรุงศรีอยุธยาคือ พิชชีทำน้ำอภิเษก พิชชีจารึกพระสุพรรณบัฏ และพิชชีจารึกดวงพระบรมราชสมภพ แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ปรากฏรายละเอียดของพิชชีดังกล่าวเหมือนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีปรากฏแต่เพียงว่าน้ำสงมรราชาภิเษกที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้น้ำจากสระเกษ สระแก้ว สระคงคา และสระยมนาในแขวงเมืองสุพรรณบุรี ส่วนน้ำสงมรราชาภิเษกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากจะใช้น้ำจากสระเกษ สระแก้ว สระคงคา และสระยมนาในแขวงเมืองสุพรรณบุรีแล้ว ยังได้เพิ่มน้ำจากแม่น้ำสายสำคัญ ๆ ของประเทศอีก คือน้ำจากแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำราชบุรี แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำนครไชยศรี และน้ำจากทะเลแก้ว สระแก้ว แขวงเมืองพิษณุโลก น้ำจากโขกขมกู่ น้ำจากบ่อแก้วและบ่อทอง แขวงเมืองสวรรคโลก น้ำจากบ่อวัดหน้าพระลาน บ่อวัดเสมาไชย บ่อวัดเสมาเมือง บ่อวัดประตูขาว ห้วยเขามหาราช และน้ำบ่อปากนาคราช ในเมืองนครศรีธรรมราช น้ำจากบ่อทิพย์ เมืองนครลำพูน และน้ำจากบ่อวัดชาตุพนม เมืองนครพนม นอกเหนือจากนี้เมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งที่ 2 ได้มีน้ำจากบึงจันทานทีของอินเฑียคือน้ำจากแม่น้ำคงคา ยมนา มหิ อจิรวดี และสรภูเจือลงไปด้วย ส่วนพิชชีจารึกพระสุพรรณบัฏและพิชชีจารึกดวงพระบรมราชสมภพนั้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ปรากฏรายละเอียดของพิชชีเหมือนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏแต่เพียงว่ามีการถวายพระสุพรรณบัฏที่พระที่นั่งภัทรบิฐและมีการตั้งดวงพระชันษาบูชาไว้เท่านั้น

ส่วนที่คล้ายคลึงกันนอกจากนี้ก็คือ เครื่องบรมราชาภิเษกที่ตั้งบนพระแท่นมณฑลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เหมือนกับในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ได้เพิ่มเครื่องบรม-

ราชาภิเษกขึ้นอีกเป็นจำนวนมากเช่น พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปยวรัตน พระแก้วเรือนทอง พระแก้วเชียงแสน พระชัยประจำรัชกาล พระชัยพิธิ พระชัยหลังช้าง พระนิรันตราย คัมภีร์พระธรรม เป็นต้น นอกจากนี้การเตรียมจัดสถานที่สำหรับพิธีซึ่งมีการเตรียมพระมณฑปพระกระยาसनาน พระที่นั่งอัฐทิศ พระที่นั่งภัทรบิฐ และโรงพระราชพิธีพราหมณ์ก็เช่นเดียวกัน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ปรากฏรายละเอียดเหมือนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และความแตกต่างกันมีเฉพาะสถานที่เท่านั้น กล่าวคือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สถานที่ที่ใช้สำหรับการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก คือ พระที่นั่งมิ่งคลาหมาปราสาท และพระที่นั่งไพศยนคัมภีร์ปราสาท สมัยสมเด็จพระบรมโกศกระทำที่พระที่นั่งพิมานรัตยา สมัยสมเด็จพระเจ้าอู่หมุ่พร และสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์กระทำที่พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท ส่วนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สถานที่สำหรับการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกคือ พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร มีพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ยกเว้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสถานที่สำหรับการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชเมื่อปี พ.ศ. 2454 นั้น ทรงกระทำที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ส่วนในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สถานที่สำหรับการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกคือพระที่นั่งอมรินทราภิเษก แต่ได้ถูกฟ้าผ่าไฟไหม้จึงได้สร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแทน และใช้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพ

พิธีที่แตกต่างกันในชั้นเตรียมพิธีคือ พิธีแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล ซึ่งเป็นพิธีที่เพิ่มขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มมีเป็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ชั้นพิธีเบื้องต้น พิธีที่คล้ายคลึงกันคือ พิธีจุดเทียนชัยและเจริญพระพุทธรูปในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พิธีที่แตกต่างกันคือพิธีประกาศการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งประกาศเป็นภาษาบาลี เป็นพิธีที่เพิ่มขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มมีเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

และพิธีเจริญพระพุทธมนต์ตั้งน้ำวงค้ายเป็นพิธีที่เพิ่มขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวกัน เริ่มมีเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากนี้พิธีเบ็องหันในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกระทำเป็นเวลา 3 วันเท่ากัน แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเพิ่มพิธีเจริญพระพุทธมนต์ตั้งน้ำวงค้ายขึ้นอีก 1 วัน รวมเป็น 4 วัน ส่วนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้กัศทอนพิธีเบ็องหันลงคือ ไม่มีพิธีเจริญพระพุทธมนต์ตั้งน้ำวงค้าย ส่วนพิธีเจริญพระพุทธมนต์ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกกระทำเพียงวันเดียว คือกระทำในตอนเย็นเริ่มด้วยพิธีจุดเทียนชัยบูชาพระสยามเทวาธิราช พระมหาเศวตฉัตร และสถานที่เคารพ พิธีประกาศการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และเจริญพระพุทธมนต์

3. ชั้นพิธีบรมราชาภิเษก พิธีที่กระทำเช่นเดียวกับในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือพิธีสงพระมรุชาติเษกที่มณฑลพระกระยาसनาน พิธีรับน้ำอภิเษกที่พระที่นั่งอัฐทิศ และพิธีถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรบิฐ ที่แตกต่างกันก็เฉพาะในรายละเอียดของพิธีซึ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้เปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมรายละเอียดบางอย่างของพิธีต่างออกไปจากสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ พิธีสงพระมรุชาติเษกที่พระมณฑลพระกระยาसनานนั้นแตกต่างกันที่น้ำอภิเษก คือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้เพิ่มสถานที่ที่ใช้น้ำอภิเษกมากกว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนผู้แทนขึ้นถวายน้ำอภิเษกหลังจากสงสหัสซาราแล้วนั้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้เพิ่มผู้ถวายน้ำอภิเษกนอกเหนือจากพระสงฆ์และพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ถวายน้ำอภิเษกในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วยังมีพระบรมราชวงศ์ผู้ใหญ่ เจ้าน้ำที่พระราชพิธีผู้ใหญ่ และเจ้าพนักงานภูษามาลาผู้ใหญ่ นอกจากนี้แล้วได้เพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนนำเสด็จสู่มณฑลพระกระยาसनาน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาพราหมณ์เป็นผู้เชิญพระปฏิมาชัยนำเสด็จ แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นอกจากพราหมณ์เชิญพระปฏิมาชัยแล้วยังได้เพิ่มพราหมณ์เชิญพระพิฆเนศวรนำเสด็จเป็นคู่หน้า นอกจากนี้ยังมีพราหมณ์ขับไม้ขับเขาะว 2 คู่ พราหมณ์เป่าสังข์อุทการาวัญ 2 คู่ พราหมณ์เป่าสังข์ทักษิณาวัญ 1 คู่ พราหมณ์ไปรย

ข้าวตอก 1 คู่ คู่สุดท้ายเป็นเจ้ากรมพรานมัจฉาสดกับพระมหาราชครู ในสมัย  
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการเปลี่ยนแปลงคือได้เพิ่ม  
กระบวนพระตำราวงหลวงเชิญธงไชยราชกระบี่และธงไชยพระครุฑพ่าห์ ส่วน  
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่มีพรานมัจฉาสดไม่ขับเท่าะวันนำ  
เสด็จ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาพรานมัจฉาเป็นผู้เชิญพระพุทธรูปนำเสด็จ ตั้งแต่รัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาได้เปลี่ยนให้ราชบัณฑิตนำ  
ผู้เชิญพระพุทธรูป และในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้  
เปลี่ยนจากพระปฎิมาชัยมาเป็นพระชัยนวโลหะ

สำหรับผู้แทนถวายน้ำอภิเษกที่พระที่นั่งอัฐทิศนั้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา  
พรานมัจฉาเป็นผู้ถวายน้ำอภิเษกแต่เพียงผู้เดียว ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยเพิ่มราชบัณฑิต  
ให้มาเป็นผู้แทนถวายน้ำอภิเษก ซึ่งเป็นน้ำพุทธมนตร์คู่กับพรานมัจฉาซึ่งเป็นผู้ถวายน้ำ  
พระมหาสังข์และน้ำเทพมนตร์ ส่วนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล-  
อดุลยเดชเป็นสมัยที่ได้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์  
ทรงเป็นพระประมุขเพื่อให้เป็นการเหมาะสมแก่ระบบการปกครองจึงได้มีการ  
เปลี่ยนผู้ถวายน้ำอภิเษกจากราชบัณฑิตเป็นสมาชิกวุฒิสภาคู่กับพรานมัจฉา การถวาย  
น้ำอภิเษกที่พระที่นั่งอัฐทิศนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีการถวายน้ำอภิเษกก่อนแล้วจึงกราบ  
บังคมทูลถวายแว่นแคว้นดินแดนที่ละทิศจนครบ 8 ทิศ ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์มีการ  
กราบบังคมทูลถวายแว่นแคว้นดินแดนถวายพระพรก่อนแล้วจึงถวายน้ำอภิเษกที่ละทิศ  
จนครบ 8 ทิศ แต่ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้  
เปลี่ยนแปลงโดยถวายน้ำอภิเษกที่ละทิศจนครบ 8 ทิศ แล้วจึงกราบบังคมทูลถวาย  
แว่นแคว้นดินแดนถวายพระพรในภายหลัง ส่วนคำถวายพระพรถวายแว่นแคว้น  
ดินแดนนี้ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาใช้ 2 ภาษา  
คือภาษาบาลีและภาษาไทย

นอกจากนี้พิธีถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรบิฐนั้นในสมัยกรุง  
รัตนโกสินทร์ได้เพิ่มเติมรายละเอียดของพิธีมากกว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้คือ  
มีกระบวนนำเสด็จพระราชดำเนินเป็น 2 สาย มีวิฆเนศวรเชิญเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์



เครื่องราชูปโภค และพระแสงธวัชฎารูปตามเสด็จเป็น 4 สาย มีการถวายเวท  
สรรเสริญไกรลาศอันเชิญพระอิศวรมาสถิตในพระองค์ มีการกราบบังคมทูลเฉลิม  
พระปรมาภิไธย มีการกราบบังคมทูลถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์และพระนพปฎล-  
มหาเศวตฉัตรด้วยภาษาบาลีและภาษาไทย และทรงมีพระราชดำรัสตอบด้วยภาษา  
บาลีและภาษาไทยเช่นเดียวกัน ส่วนพระปฐมบรมราชโองการนั้นในสมัยกรุง  
ศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีความคล้ายคลึงกัน แต่ในสมัยรัชกาลพระบาท  
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพระองค์ทรงเป็นพระประมุขของประเทศที่มีได้  
ทรงใช้พระราชอำนาจบริหารโดยพระองค์เองตั้งแต่ก่อน ดังนั้นพระปฐมบรมราช-  
โองการจึงมิได้เป็นไปตั้งแต่ก่อน คงมีพระปฐมบรมราชโองการแต่เพียงว่า เราจะ  
ครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม

4. ชั้นพิธีเบื้องปลาย พิธีที่คล้ายคลึงกันคือพิธีเสด็จออกมหาสมาคม  
แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ปรากฏรายละเอียดของพิธีเหมือนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์  
คือในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏในสมัยพระเจ้าปราสาททองว่า เมื่อพระองค์ทรง  
กระทำพิธีปราบดาภิเษกแล้วได้เสด็จประทับที่สิ่งหนึ่งซึ่งเรียกว่า เบิกตัวเจ้าประเทศราช  
พระราชวงศ์ และเสนาอำมาตย์เข้าเฝ้าถวายบังคมแล้วสมโภชเลี้ยงลูกขุน

พิธีที่เพิ่มขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์คือ พิธีถวายพระพรชัยจากฝ่ายใน  
พิธีสถาปนาสมเด็จพระบรมราชินี ซึ่งเริ่มมีเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ  
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เดิมมาคือตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-  
จุฬาโลกมหาราช จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพิธี  
ถวายสิบสองนางพระกำนัล แต่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว  
ทรงมีพระราชดำริว่าประเพณีนี้ไม่ต่อกฎกาลสมัยจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ  
ให้ยกเลิกและในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา  
โปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีประกาศสถาปนาพระบรมราชินีขึ้นแทน นอกจากนี้มีพิธี  
ประกาศพระองค์เป็นอัครศาสนูปถัมภกและถวายบังคมพระบรมศพ พิธีเฉลิมพระราชม-  
ณเฑียร พิธีถวายดอกไม้ธูปเทียน และทรงสดับพระธรรมเทศนา และพิธีเสด็จ  
พระราชดำเนินเสียบพระนครโดยกระบวนพยุหยาตรา



จากส่วนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันซึ่งที่ใดกล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นได้  
ว่าพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีส่วนที่คล้ายคลึงกับในสมัยกรุง  
ศรีอยุธยามากกว่าส่วนที่แตกต่างกัน ส่วนที่คล้ายคลึงกันนั้นส่วนมากเป็นพิธีทาง  
ศาสนาพราหมณ์ เช่น พิธีถวายน้ำพระมหาสังข์ และน้ำเทพมนตร์ที่มณฑลพระกระยา-  
สนามและที่พระที่นั่งอัฐทิศ นอกจากนี้แม้ว่าบางพิธีจะไม่ได้เป็นพิธีทางศาสนา  
พราหมณ์แต่ก็จำเป็นต้องใช้พราหมณ์เป็นผู้ทำพิธีเหมือนกันคือ พิธีถวายเครื่องสิริ-  
ราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรบิฐ และพราหมณ์เป็นผู้รับพระปฐมบรมราชโองการ เป็น  
คนแรกเหมือนกัน ส่วนที่แตกต่างกันนั้นเป็นส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์  
และเป็นส่วนที่เปลี่ยนแปลงจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นเป็นพิธีทาง  
ศาสนาพุทธซึ่งเพิ่มขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุที่ว่า  
ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จขึ้นครองราชสมบัตินั้นพระองค์  
ทรงอยู่ในเพศบรรพชิต ดังนั้นพระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้คำภาษา  
บาลีในพิธีด้วย เช่น พิธีประกาศการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งในสมัยพระบาท-  
สมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรียกว่า พิธีประกาศเทวดา ซึ่งประกาศเป็นภาษา  
บาลี พิธีถวายน้ำอภิเษกที่พระที่นั่งอัฐทิศและพิธีถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์  
ที่พระที่นั่งภัทรบิฐนั้นได้เพิ่มคำถวายเป็นภาษาบาลีด้วย พิธีที่เพิ่มเติมขึ้นนอกจากนี้ก็  
มีพิธีประกาศสถาปนาพระบรมราชินีซึ่งเป็นพิธีที่กระทำแทนพิธีถวายสิบสองนาง  
พระก้านฉัตรเป็นพิธีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิก เพราะ  
พระองค์ได้เสด็จไปทรงศึกษาที่ยุโรป จึงทรงมีพระราชดำริว่าพิธีนี้ไม่เหมาะสม  
กับกาลสมัย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรง  
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีประกาศสถาปนาพระบรมราชินีขึ้นแทน ส่วนที่  
เปลี่ยนแปลงจากสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นส่วนมากเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลพระบาท  
สมเด็จพะเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัยและระบบการ  
ปกครองที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น มีการเปลี่ยนผู้แทนถวายน้ำอภิเษกที่พระที่นั่งอัฐทิศ  
จากราชบัณฑิตเป็นสมาชิกวุฒิสภา และมีการเปลี่ยนพระบรมราชโองการ เป็นต้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบพิธีราชาภิเษกในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัย  
กรุงรัตนโกสินทร์นี้ อาจจะสรุปได้ว่าส่วนสำคัญของพิธีมีความคล้ายคลึงกัน และพิธี

ราชาภิเษกในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นเค้าของพิธีราชาภิเษกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนที่แตกต่างกันนั้นเป็นส่วนที่เพิ่มเติมและเปลี่ยนแปลงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อให้เหมาะสมกับความนิยมของกาลสมัย และระบอบการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไป



ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย